[2019] 6 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 1

ਦੋਸ਼ੀ 'ਐਕਸ'

ਬਨਾਮ

ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ

(2008 ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਪਟੀਸ਼ਨ (ਅਪਰਾਧਿਕ) ਨੰਬਰ 301)

ਵਿੱਚ

(2007 ਦਾ ਅਪਰਾਧਿਕ ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ 680)

12 ਅਪ੍ਰੈਲ, 2019

[ਐਨ.ਵੀ. ਰਮਨਾ, ਮੋਹਨ ਐਮ. ਸ਼ਾਂਤਨਾਗੌਦਰ ਅਤੇ ਇੰਦਰਾ ਬੈਨਰਜੀ, ਜੇ.ਜੇ.]

ਅਪਰਾਧਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਿਯਮਾਵਲੀ, 1973:

ਧਾਰਾਵਾਂ 235 (2) ਅਤੇ 465 – ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਣਵਾਈ - ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ - ਕੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ, ਜੇ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਦੀ ਮਿਤੀ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੈ: ਧਾਰਾ 235 (2) ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ - ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦਾ ਮਕਸਦ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਕੇਸ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਅਸਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਣਵਾਈ ਉਸੇ ਦਿਨ ਹੋਣ 'ਤੇ ਕੋਈ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਦਿਨ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ - ਇਹ ਮੰਨ ਕੇ ਵੀ ਕਿ ਸਜ਼ਾ 'ਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਕ ਬੇਨਿਯਮੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਲੰਘਣਾ ਦਾ ਹੱਲ ਅਪੀਲ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ - ਹਾਲਾਂਕਿ, ਧਾਰਾ 465 ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਅਪੀਲ ਅਦਾਲਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗਲਤੀ ਜਾਂ ਬੇਨਿਯਮੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਮਰੱਥ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਉਦੋਂ ਹੀ ਬਦਲ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਜਿਹੀ ਗਲਤੀ / ਬੇਨਿਯਮੀ ਹੋਵੇ

ਨਿਆਂ ਦੀ ਅਸਫਲਤਾ ਦਾ ਨਤੀਜਾ - ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੇ ਤਹਿਤ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਸਜ਼ਾ / ਸਜ਼ਾ

ਸਜ਼ਾ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ - ਕਾਰਨ ਦੱਸਣ ਦੀ ਲੋੜ - ਕਿਹਾ: ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਸਜ਼ਾ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੱਸਣ ਲਈ ਪਾਬੰਦ ਹੈ - ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਆਮ ਪੱਧਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਾਧੇ ਜਾਂ ਕਮੀ ਨੂੰ ਤਰਕ ਦੇਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ - ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ CrPC ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੇ ਤਹਿਤ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਨਿਆਂਇਕ ਵਿਆਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ - ਹਾਲਾਂਕਿ, ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧ ਬਾਰੇ ਜੱਜ ਦੀ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਰਾਏ / ਧਾਰਨਾ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰਕ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

1

XXXXXX

2 ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਰਿਪੋਰਟਾਂ [2019] 6 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ.

ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੇ ਵਿਵੇਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ - ਰੱਖੀ ਗਈ: ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਵਿਵੇਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਜੱਜਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਰਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ - ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਖਤ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸਜ਼ਾ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ - ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ - ਕੀ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਉਮਰ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਲਈ ਇੱਕ ਘਟਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕਾਰਕ ਹੈ - ਕਿਹਾ ਗਿਆ: ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਸਜ਼ਾ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਕਦਰ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ - ਸੰਵਿਧਾਨ ਮਾਣ, ਸੱਭਿਅਕ ਮਿਆਰਾਂ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਦੰਡਾਤਮਕ ਉਪਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ - ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ

ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਹਿਮਤੀ ਹੈ - ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜੇਲ ਨਿਯਮ ਵੀ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਲਈ ਆਪਣੇ ਮੁਆਫੀ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਿਚਾਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਢੁਕਵੇਂ ਕਾਰਕ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ - ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਪਰਾਧ ਦੇ ਸਮੇਂ ਘੱਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਇਸ ਆਧਾਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਿਰਫ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਅਤਿਅੰਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ - 'ਗੰਭੀਰ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ' ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਨਿਰਧਾਰਤ ਵਿਕਾਰ / ਅਪੰਗਤਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ - ਹਾਲਾਂਕਿ, 'ਗੰਭੀਰਤਾ ਦਾ ਟੈਸਟ' ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਲਈ ਇੱਕ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਕਾਰਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਛੋਟ ਲਈ ਯੋਗ ਹਨ - ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੰਭੀਰ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਇੱਕ ਘਟਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕਾਰਕ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਉਚਿਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ - ਅਜਿਹੀ ਅਪੰਗਤਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਯੋਗ ਪੇਸ਼ੇਵਰਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਟੀਮ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ - ਗੰਭੀਰ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦਾ ਬੋਝ ਦੋਸ਼ੀ 'ਤੇ ਹੈ - ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਮਨੋਚਿਕਿਤਸਕ ਦੁਆਰਾ ਅਜਿਹੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਕੋਈ ਉਦੇਸ਼ਪੂਰਨ ਕਾਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਅਧੂਰਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ - ਹਾਲਾਂਕਿ, ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਵਿੱਚ, ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਦੇ ਮੁੜ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਇੱਕ ਪੈਨਲ ਦਾ ਗਠਨ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ - ਕੇਸ ਦੀ ਤੱਥ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨਾਕਾਫੀ ਹੋਵੇਗੀ - ਇਸ ਲਈ, ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਮੁਆਫੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਸਦੀ ਬਾਕੀ ਉਮਰ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ - ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ - ਅਨੁਛੇਦ 20 (1) ਅਤੇ 21 - ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਐਕਟ, 2017 - ਧਾਰਾ 3 ਅਤੇ 20 (1) - ਦੰਡ ਸੰਹਿਤਾ, 1860 - ਧਾਰਾ 84.

ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਐਕਟ, 2017:

ਧਾਰਾ 103 - ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਕੈਦੀ - ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਸੜਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ - ਰਾਜ ਇੱਕ ਪੈਰੇਂਸ ਪੈਟ੍ਰੀਏ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਬੰਦ ਹੈ - ਐਕਟ ਕੈਦੀਆਂ ਸਮੇਤ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਦੇਖਭਾਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ - ਰਾਜ ਹਰੇਕ ਰਾਜ / ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇੱਕ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਮੈਡੀਕਲ ਵਿੰਗ ਵਿੱਚ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਸਥਾਪਨਾ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਬੰਦ ਹੈ - ਰਾਜ ਨੂੰ ਉਚਿਤ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਤਹਿਤ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਕੇਸ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ ਐਕਟ ਦੇ ਤਹਿਤ।

XXXXXX

3 ਦੋਸ਼ੀ 'ਐਕਸ' ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ

ਸਮੀਖਿਆ ਪਟੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਅੰਸ਼ਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ

ਕਿਹਾ ਕਿ:1.1. CrPC ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਅਦਾਲਤ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਉਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਦੋਸ਼ੀ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਤੱਥ ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਹੋਵੇ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, ਦੋਸ਼ੀ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਅਜਿਹੇ ਘੱਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਘੱਟ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੀ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਸਨ। CrPC ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੋਸ਼ੀ ਲਈ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਣਵਾਈ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਅਪਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਜ਼ਾ 'ਭਰੋਸੇਯੋਗ, ਵਿਆਪਕ ਜਾਣਕਾਰੀ' 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਅਦਾਲਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਹੈ, ਤਾਂ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੇ ਤਹਿਤ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੀ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। (ਪੈਰ੍ਹੇ 15, 16 ਅਤੇ 32) [19-B-D; 25-C-D]

ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ **(1980) 2 SCC 684 - ਦਾ ਅਨੁਸ਼ਰਨ ਕੀਤਾ।**

ਸੇਵਕ ਪੇਰੂਮਲ ਬਨਾਮ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਰਾਜ **AIR 1991 SC 1463: [1991] 2 SCR 711;** ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ **(1992) 3 SCC 700: [1992] 3 SCR 480;** ਜੈ ਕੁਮਾਰ ਬਨਾਮ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ **AIR 1999 SC 1860;** ਅੰਸ਼ਾਦ ਬਨਾਮ ਕਰਨਾਟਕ ਰਾਜ **(1994) 4 SCC 381;** ਬੀ.ਏ. ਉਮੇਸ਼ ਬਨਾਮ ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਜਨਰਲ, ਕਰਨਾਟਕ ਹਾਈ ਕੋਰਟ **(2017) 4 SCC 124: [2016] 5 SCR 438;** ਮੁਕੇਸ਼ ਬਨਾਮ ਰਾਜ (ਦਿੱਲੀ ਦੇ NCT) (2017) **3 SCC 717;** ਮੁਕੇਸ਼ ਬਨਾਮ ਰਾਜ (ਦਿੱਲੀ ਦੇ NCT) **(2017) 6 SCC 1: [2017] 6 SCR 1;** ਛੰਨੂ ਲਾਲ ਵਰਮਾ ਬਨਾਮ ਛੱਤੀਸਗੜ੍ਹ ਰਾਜ **2019 AIR 243;**ਸੰਤੋਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਸਤੀਸ਼ਭੂਸ਼ਣ ਬਰਿਆਰ **(2009) 6 SCC 498: [2009] 9 SCR 90**; ਰਾਜੇਂਦਰ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦਰਾਓ ਵਾਸਨਿਕ ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ 2019 AIR 1; ਤਰਲੋਕ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ **(1977) 3 SCC 218 : [1977] 3 SCR 711;** ਰਾਮਦੇਵ ਚੌਹਾਨ ਬਨਾਮ ਅਸਾਮ ਰਾਜ **(2001) 5 SCC 714: [2001] 3 SCR 669 - 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ।**

XXXXXX

ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ **(1976) 4 SCC 190: [1977] 1 SCR 229;**ਦਗਦੂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ **(1977) 3 SCC 68: [1977] 3 SCR 636;**ਰਾਜੇਂਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਬਨਾਮ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ **AIR 1979 SC 916: [1979] 3 SCR 78;** ਮੁਨੀਅੱਪਨ ਬਨਾਮ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਰਾਜ **(1981) 3 SCC 11 : [1981] 3 SCR 270**; ਅਲਾਉਦੀਨ ਮੀਆਂ ਬਨਾਮ ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ **(1989) 3 SCC 5 : [1989] 2 SCR 498;** ਮਲਕੀਅਤ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ **(1991) 4 SCC 341 : [1991] 2**

SCR 256; ਅੰਗੁਸਵਾਮੀ ਬਨਾਮ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਰਾਜ **(1989) 3 SCC 33 - ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ।**

1.2 Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਸਜ਼ਾ 'ਤੇ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਲਈ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਕੇ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਦੋਸ਼ੀ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਦਿਨ ਹੀ ਇਸ ਪਹਿਲੂ 'ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਲਈ ਇਹ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸੇ ਦਿਨ ਸਜ਼ਾ 'ਤੇ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣੇ। ਕਿਸੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ, ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜਾਂ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 33] [25-E-G]

1.3 ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਕੇਸ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਅਸਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਸਿਰਫ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਦਲੀਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਢੁਕਵੇ ਤੱਥ ਲਿਆ ਕੇ, ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ 'ਤੇ ਕੋਈ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਸਜ਼ਾ 'ਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਲਈ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਤਾਰੀਖ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਧਿਰਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸੇ ਦਿਨ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 34] [25-G-H; 26-A-B]

1.4 ਇਹ ਮੰਨ ਕੇ ਵੀ ਕਿ ਸਜ਼ਾ 'ਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਕ ਬੇਨਿਯਮੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਪੀਲ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਸਜ਼ਾ 'ਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਦਾ ਲੋੜੀਂਦਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਉਲੰਘਣਾ ਦਾ ਹੱਲ ਕੀਤਾ

ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 465 ਇਹ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮਰੱਥ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਤੀਜੇ, ਸਜ਼ਾ ਜਾਂ ਆਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਂ ਸੁਣਵਾਈ ਦੌਰਾਨ ਆਦੇਸ਼, ਫੈਸਲੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਗਲਤੀ, ਭੁੱਲ ਜਾਂ ਬੇਨਿਯਮੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਪੀਲ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਬਦਲਿਆ ਜਾਂ ਬਦਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਗਲਤੀ, ਭੁੱਲ ਜਾਂ ਬੇਨਿਯਮੀ ਨਿਆਂ ਦੀ ਅਸਫਲਤਾ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ। ਅਜਿਹੀ ਗੈਰ-ਪਾਲਣਾ ਦਾ ਹੱਲ ਅਪੀਲ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਚਿਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਭੇਜ ਕੇ ਜਾਂ ਖੁਦ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਮੌਕਾ ਦੇ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 35] [26-B-D]

XXXXXX

5 ਦੋਸ਼ੀ 'ਐਕਸ' ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ

1.5 ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਿਵਾਦ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਪਰਾਧਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਤਹਿਤ, ਹੇਠਲੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਵੇਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਪੀਲ ਅਦਾਲਤਾਂ, ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੇ ਕਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਲਈ, ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਵੇਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਪੀਲ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਆਂਗਣਵਾੜੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ 'ਸਾਵਧਾਨੀ ਵਾਲੀ ਪਹੁੰਚ' ਅਪਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀਮਤ ਅਤੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਸਾਵਧਾਨੀ ਵਾਲੀ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਤਰਕਸੰਗਤ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੇ ਤਹਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ 'ਸੁਣਵਾਈ' ਸ਼ਬਦ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਕਲਪ 'ਤੇ ਸਾਰਥਕ ਮੌਕਾ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਤਹਿਤ ਅਰਥਪੂਰਨ ਸੁਣਵਾਈ, ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇਸ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 'ਤੇ ਸ਼ਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਣਾਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾਪਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਾ

ਕਿ ਮਾਤਰਾਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ। ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਸਰਵੋਤਮ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨਾਲ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਗੈਰ-ਪਾਲਣਾ ਨੂੰ ਅਪੀਲੀ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵੀ ਸੁਧਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਸਾਰਥਕ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਜੇ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਅਜਿਹਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਪੀਲ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੌਕਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਉਚਿਤ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਭੇਜਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਅਪੀਲੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ, ਇਸ 'ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਬਾਰੇ ਦਲੀਲ ਦੇ ਕੇ। ਕੁਝ ਕਠੋਰ ਹਕੀਕਤਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਲੰਬੀ ਦੇਰੀ ਜਾਂ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਰਾਹੀਂ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀ ਅਪੀਲ ਆਦਿ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਪੀਲ ਅਦਾਲਤ, ਉਚਿਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸੰਬੰਧਿਤ ਤੱਥਾਂ 'ਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਜਾਂਚ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਦੋਸ਼ੀ ਵੱਲੋਂ ਅਪੀਲੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਆਧਾਰ ਨਹੀਂ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੇ ਤਹਿਤ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਬੰਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। [ਪੈਰ੍ਹੇ 37 ਅਤੇ 38] [26-F-G; 27-B-G]

XXXXXX

1.6 ਤੁਰੰਤ ਮਾਮਲੇ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਹੀ ਅਸਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੁਆਰਾ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਨੂੰ ਇਸ ਪਹਿਲੂ 'ਤੇ ਹੋਰ ਸਬੂਤ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜੋ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਸੀ। ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੇ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੇ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਰੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਮਾਮਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਨੇ ਵੱਖਰੀ ਤਰੀਕ 'ਤੇ ਸਜ਼ਾ 'ਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ 'ਚ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਮਲੇ 'ਚ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) 'ਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। [ਪੈਰਾ 43] [29-B-C]

2.1 ਵਿਸ਼ਵ ਸਿਹਤ ਸੰਗਠਨ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰੈੱਡ ਕਰਾਸ, ਕਈ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭੀੜ, ਹਿੰਸਾ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ, ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਇਕੱਲਤਾ, ਨਿੱਜਤਾ ਦੀ ਘਾਟ, ਨਾਕਾਫੀ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਸਹੂਲਤਾਂ, ਪਰਿਵਾਰ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਆਦਿ, ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ 'ਤੇ ਅਸਰ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਕੈਦੀਆਂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਸਹਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਵਿਗੜਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 45] [29-E-F]

2.2 ਇਹ ਅਦਾਲਤ 'ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਜ਼ਾ ਨੀਤੀ' ਨਿਰਧਾਰਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਬਲਕਿ ਇੱਕ ਵਿਧਾਨਕ ਕਾਰਜ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੇ ਨਿਆਂਇਕ ਮਿਆਰਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਿਧਾਂਤਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਆਂਇਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸਿੱਖਿਆਦਾਇਕ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਹੇਠਲੇ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਵਿਵੇਕ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਇਕਸਾਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾ ਸਿਰਫ ਨਿਆਂਇਕ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਨੂੰ ਵੀ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 50] [31-A-C]
ਸੁਨੀਲ ਦੱਤ ਸ਼ਰਮਾ ਬਨਾਮ ਰਾਜ (ਦਿੱਲੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ NCT) **(2014) 4 SCC 375: [2013] 9 SCR 1000 - 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ।**

ਅਪਰਾਧਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਮਲੀਮਥ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

2.3 ਸਜ਼ਾ ਅਪਰਾਧਿਕ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਦੀ ਉਚਿਤ ਵੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਨਿਆਂਇਕ ਸ਼ਾਖਾ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਅੰਤ 'ਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਅਜੇ ਵੀ ਅਪਰਾਧਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ 'ਤੇ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਜ਼ਾ ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਜੱਜ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਦੋਸ਼ੀ ਲਈ ਉਚਿਤ ਸਜ਼ਾ ਲੱਭਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੱਥ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਕਿ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਨੇ ਜੱਜਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਸਿਧਾਂਤਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਖਤ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਜ਼ਾ ਪਹੁੰਚ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੱਜ ਨੂੰ ਵੀ ਲੋੜੀਂਦੇ ਵਿਵੇਕ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 47] [30-B-C]

XXXXXX

7 ਦੋਸ਼ੀ 'ਐਕਸ' ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ

2.4 ਇਹ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੇ ਵਿਵੇਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਹੈ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਜੱਜ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਰੋਕਥਾਮ, ਅਸਮਰੱਥਾ, ਮੁੜ ਵਸੇਬਾ, ਬਦਲਾ ਅਤੇ ਮੁਆਵਜ਼ਾ (ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੋਵੇ) ਹਨ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੁਆਰਾ ਚੋਣ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਪਰੋਕਤ ਪਛਾਣੇ ਗਏ ਉਦੇਸ਼, ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਅਪਰਾਧ-ਮੁਖੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਪਹੁੰਚ ਵੱਲ ਤਬਦੀਲੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਪਰਾਧ, ਅਪਰਾਧੀ ਅਤੇ ਪੀੜਤ ਨੂੰ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 52] [31-E-G]

ਰਾਜੇਂਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਬਨਾਮ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ **(1979) 3 SCC 646: [1979] 3 SCR 78;** ਪਿਆਰੇ ਦੁਸਾਧ ਬਨਾਮ ਕਿੰਗ ਸਮਰਾਟ **AIR 1944 FC 1 - ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ।**

2.5 ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਤਰਕ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਆਮ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਲਿੰਕ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਸਜ਼ਾ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੱਸਣ ਲਈ ਪਾਬੰਦ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਹਿਲਾ, ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਆਂ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਕਿ ਜੱਜਾਂ ਨੂੰ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜਾ, ਕਾਰਨ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਤਰਕ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਅਪੀਲ ਅਦਾਲਤ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੀ ਸਹੀਤਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੇ ਬਿਹਤਰ ਸਮਰੱਥ ਹੈ, ਜੇ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਇਆ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੇ ਤਹਿਤ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਬਲਕਿ ਨਿਆਂਇਕ ਵਿਆਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਮ ਪੱਧਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਾਧੇ ਜਾਂ ਕਮੀ ਨੂੰ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਤਰਕ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧ ਬਾਰੇ ਜੱਜ ਦੀ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਰਾਏ / ਧਾਰਨਾ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰਕ ਨੂੰ ਹਰ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਟਾਲਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 48] [30-D-F]

XXXXXX

3.1 ਸਜ਼ਾ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿੱਚ ਕਟੌਤੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 21 ਦੇ ਤਹਿਤ, ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਨਿਆਂ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ। [ਪੈਰਾ 56] [33-D]

3.2 ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਘਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕ ਅਪਰਾਧਿਕ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਧਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕ ਅਪਰਾਧ ਨੂੰ ਅੰਜਾਮ ਦੇਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਉਮਰ, ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਵਿਚਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। [ਪੈਰਾ 55][33-B]

3.3 ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ, ਜੋ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਠੋਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਅਟੁੱਟ ਮੂਲ 'ਇੱਜ਼ਤ' ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਵਿੱਚ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਮਝ, ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਚੋਣ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਇੱਛਾ ਆਦਿ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੁੱਕਦਾ, ਬਲਕਿ ਇਹ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਖਰੀ ਸਾਹ ਤੱਕ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 56] [33-B]

ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਜੌਹਰ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ **AIR 2018 SC 4321: [2018] 7 SCR 379;** ਸਾਂਝਾ ਕਾਰਨ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ **AIR 2018 SC 1665: [2018] 6 SCR 1 - ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ।**

3.4 ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਿਮਾਰ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਇਹ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਹੈ ਕਿ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਐਕਟ, 2017, 2017 ਦੇ ਐਕਟ ਨੰਬਰ 10 ਦੀ ਧਾਰਾ 20 (1) ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ 'ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਵਾਲੇ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਜਿਉਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ'। [ਪੈਰਾ 56] [33-G]

3.5 ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿੱਚ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਬਚਪਨ, ਅਪੰਗਤਾ ਜਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਉਹ ਅਜੇ ਨਹੀਂ, ਹੁਣ ਨਹੀਂ, ਜਾਂ

ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ। ਜਦੋਂ ਅਜਿਹੀ ਅਪੰਗਤਾ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੇਣਾ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਘਟਾ ਦੇਵੇਗਾ। [ਪੈਰਾ 57] [33-G-H; 34-A]

3.6 ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 20 (1) ਅਪਰਾਧ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਬਾਰੇ ਦੋਸ਼ੀ ਲਈ ਸੰਚਾਰ/ਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਚਾਰ ਤੱਤ ਹੈ, ਜੋ ਸਜ਼ਾ (ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ) ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿੱਚ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਰਥ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਤਕਲੀਫ, ਅਸਮਰੱਥਤਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਕਥਾਮ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਦਰਸ਼ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਦੋਸ਼ੀ ਆਪਣੀ ਅਪੰਗਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਪਣੀ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਢਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 58] [34-A-C]

XXXXXX

9 ਦੋਸ਼ੀ 'ਐਕਸ' ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ

ਐਟਕਿਨਜ਼ ਬਨਾਮ ਵਰਜੀਨੀਆ **536 U.S. 304 (2002) - ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ।**

3.7 ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 20 ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਪਰਾਧਿਕ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਧਿਕਾਰ ਅਨੁਪਾਤ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਘਿਨਾਉਣੇ ਅਪਰਾਧਾਂ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਕੇ, ਇਹ ਅਧਿਕਾਰ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਫਰਜ਼ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਸੰਵਿਧਾਨ ਮਾਣ, ਸੱਭਿਅਕ ਮਿਆਰਾਂ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ

ਵਿਰੁੱਧ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਉਪਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਅਪਾਹਜ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦਾ ਹਸਤਾਖਰਕਰਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਅਪਾਹਜ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ 'ਬੇਰਹਿਮੀ, ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਜਾਂ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਮਨਾਹੀ' ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੇਣ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਹਿਮਤੀ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 60] [34-E-G]

3.8 ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜੇਲ੍ਹ ਨਿਯਮ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਫਾਂਸੀ ਬਾਰੇ ਉਚਿਤ ਆਦੇਸ਼ ਪਾਸ ਕਰੇ, ਜੇ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਪਾਗਲ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਜੇਲ੍ਹ ਨਿਯਮਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਲਈ ਆਪਣੇ ਮੁਆਫੀ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਿਚਾਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਢੁਕਵੇਂ ਕਾਰਕ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 61] [35-A; C]

3.9 ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ IPC ਅਧੀਨ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪਾਗਲਪਣ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਪੜਾਅ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। IPC ਦੀ ਧਾਰਾ 84 ਦੇ ਤਹਿਤ, ਕਾਨੂੰਨੀ ਪਾਗਲਪਣ ਦੀ ਪਟੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧਿਕ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਚਾਅ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਬਚਾਅ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਸੀਮਤ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਪਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਪਰਾਧ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, IPC ਦੀ ਧਾਰਾ 84 ਜੁਰਮ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਅਪੀਲ ਸਜ਼ਾ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਕਦਰ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਆਦਰਸ਼ਕ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥ੍ਰੈਸ਼ਹੋਲਡ ਮਾਪਦੰਡ ਵੀ ਹਨ। [ਪੈਰਾ 63] [35-F-H]

XXXXXX

ਸੁਰੇਂਦਰ ਮਿਸ਼ਰਾ ਬਨਾਮ ਝਾਰਖੰਡ ਰਾਜ **(2011) 3 SCC (Cri) 232;** ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭੂਸ਼ਣ ਗੁਪਤਾ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ **AIR 1977 SC 608: [1977] 2 SCR 240 - 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ।**

3.10 ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਕੇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਆਖਰੀ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਹੈ ਅਤੇ ਅਪਰਾਧ ਦੇ ਸਮੇਂ ਘੱਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਆਏ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਆਧਾਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਿਰਫ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਅਤਿਅੰਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸੀਮਾਂਤ ਬਦਲੇ ਦੇ ਤੱਤ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਬਚੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਭਾਰਤ ਨੇ ਇੱਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੰਚ 'ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਬੇਰਹਿਮ ਅਤੇ ਅਸਾਧਾਰਣ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਨਾ ਦੇਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲਈ ਹੈ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਟੈਸਟ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਿਮਾਰ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਗੰਭੀਰ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਫਾਂਸੀ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਹ ਅਦਾਲਤ ਅਜਿਹੇ ਬਚਾਅ ਦੀ ਦਲੀਲ ਦੇ ਕੇ ਫਾਂਸੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਿਰੁੱਧ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਅਜਿਹੀ ਬਿਮਾਰੀ ਗੰਭੀਰ ਗੰਭੀਰ ਨਾ ਹੋਵੇ। [ਪੈਰਾ 64] [36-A-C]

3.11 ' ਰੋਗਾਂ ਦਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਰਗੀਕਰਨ (ICD) ਦੇ ਤਹਿਤ 'ਗੰਭੀਰ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ', ਜੋ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਦੇਖਭਾਲ ਐਕਟ, 2017 ਦੀ ਧਾਰਾ 3 ਦੇ ਤਹਿਤ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਕਿਜ਼ੋਫ੍ਰੈਨਿਕ ਅਤੇ ਭੁਲੇਖੇ ਵਾਲੇ ਵਿਕਾਰ, ਮੂਡ (ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ) ਵਿਕਾਰ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਦਾਸੀਨਤਾ, ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਦੋਧਰੁਵੀ ਰੂਪ, ਤੰਤੂਆਂ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਫੋਬਿਕ, ਘਬਰਾਹਟ ਅਤੇ ਜਨੂੰਨ-ਜਬਰਦਸਤੀ ਵਿਕਾਰ, ਵਿਹਾਰ

ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਕਾਰ, ਖਾਣ ਪੀਣ, ਨੀਂਦ ਅਤੇ ਤਣਾਅ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਕਾਰ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਕਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। [ਪੈਰਾ 66] [36-G-H; 37-A-B]

3.12 'ਗੰਭੀਰ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ' ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਨਿਰਧਾਰਤ ਵਿਕਾਰ/ਅਪੰਗਤਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਪਰ 'ਗੰਭੀਰਤਾ ਦਾ ਟੈਸਟ' ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਲਈ ਇੱਕ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਕਾਰਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਛੋਟ ਲਈ ਯੋਗ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਇੱਥੇ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਟੈਸਟ ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਪਰਾਧੀ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਜਾਂ ਅਪੰਗਤਾ ਹੋਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਸਿੱਧਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਡਾਕਟਰੀ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਨਿਰਪੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਗੰਭੀਰ ਸਮਝੇਗਾ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਅਜਿਹੀ ਸਜ਼ਾ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਮਝ ਜਾਂ ਸਮਝ ਨਾ ਸਕੇ. ਇਹਨਾਂ ਵਿਗਾੜਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਕਿਜ਼ੋਫਰੀਨੀਆ, ਹੋਰ ਗੰਭੀਰ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਰ, ਅਤੇ ਵਿਘਨਕਾਰੀ ਵਿਕਾਰ- ਸ਼ਾਈਜ਼ੋਫਰੀਨੀਆ ਦੇ ਨਾਲ। [ਪੈਰਾ 68] [37-E-F]

XXXXXX

11 ਦੋਸ਼ੀ 'ਐਕਸ' ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ

3.13 ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ: ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੰਭੀਰ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਇੱਕ ਘੱਟ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਾਰਕ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ, ਉਚਿਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਕਿਸੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਅਪੰਗਤਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਯੋਗਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪੇਸ਼ੇਵਰਾਂ (ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਮੈਡੀਕਲ ਪ੍ਰੈਕਟੀਸ਼ਨਰਾਂ, ਅਪਰਾਧ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਆਦਿ) ਦੀ ਇੱਕ ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਟੀਮ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਵਾਲੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਦੋਸ਼ੀ 'ਤੇ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦਾ ਬੋਝ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗੰਭੀਰ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ

ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹੈ। ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ, ਬਚੇ ਹੋਏ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਡਰੋਮਲ ਲੱਛਣਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਗੰਭੀਰ ਮਾਨਸਿਕ ਅਪੰਗਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ. ਰਾਜ ਅਜਿਹੇ ਦਾਅਵੇ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਚਿਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤ ਇੱਕ ਮਾਹਰ ਰਿਪੋਰਟ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਪੈਨਲ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ 'ਗੰਭੀਰਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ' ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਪਰਾਧੀ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਜਾਂ ਅਪੰਗਤਾ ਹੋਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਸਿੱਧਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਗੰਭੀਰ ਹੋਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਅਜਿਹੀ ਸਜ਼ਾ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਜਾਂ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। [ਪੈਰਾ 69] [37-G-H; 38-A-D]

3.14 ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਦੋਸ਼ੀ ਨੇ ਕਲਾਸ-1 ਮਨੋਚਿਕਿਤਸਕ ਦੀ ਇੱਕ ਰਿਪੋਰਟ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਕੋਈ ਉਦੇਸ਼ਪੂਰਨ ਕਾਰਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਨਿਤੀ ਭਾਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਸਮਾਜ ਲਈ ਕੇਂਦਰ, ਪੁਣੇ ਦੇ ਸੰਯੋਜਕ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਮੈਡੀਕਲ ਕੌਂਸਲ ਨਾਲ ਰਜਿਸਟਰਡ ਮਨੋਚਿਕਿਤਸਕ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਮਾਹਰ ਰਾਏ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਅਦਾਲਤ ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅਜਿਹੇ ਬਿਆਨਾਂ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਧੂਰਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਮੌਜੂਦਾ ਦੋਸ਼ੀ 1994 ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਚਿੜਚਿੜੇਪਨ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਲੰਬੀ ਕੈਦ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਵੀ ਭੁਗਤਣਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚਤਾ ਵਿੱਚ, ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਮੁੜ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਇੱਕ ਪੈਨਲ ਦਾ ਗਠਨ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। (ਪੈਰ੍ਹੇ 70, 71 ਅਤੇ 72) [38-E; H; 39-C-D]

3.15 ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਤੁਰੰਤ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਕਾਫੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੁਰਮ ਨੂੰ ਅੰਜਾਮ ਦੇਣ ਦੇ ਵਹਿਸ਼ੀਆਨਾ ਅਤੇ ਬੇਰਹਿਮ ਤਰੀਕੇ, ਅਪਰਾਧ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ, ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਦੁਆਰਾ ਪੀੜਤਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਅਪਰਾਧ ਕਰਨ ਦੀ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਜੋ ਉਸਦੇ ਪਿਛਲੇ ਵਿਵਹਾਰ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ, ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਸਮਾਜ ਲਈ ਇੰਨਾ ਗੰਭੀਰ ਖਤਰਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਆਜ਼ਾਦ ਘੁੰਮਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਇਹ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇਣਾ ਉਚਿਤ ਹੈ ਕਿ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਆਪਣੀ ਬਾਕੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਰਹੇਗਾ। ਇਹ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ (ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਆਫੀ 'ਤੇ 14 ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ) ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਮੀਡੀਆ ਰਾਹੀਂ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ। ਪਟੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਮੁਆਫੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਸ ਦੀ ਬਾਕੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। [ਪੈਰ੍ਹੇ 73 ਅਤੇ 74] [39-E-H; 40-A-B]

XXXXXX

ਸਵਾਮੀ ਸ਼ਰਦਾਨੰਦ (2) ਬਨਾਮ ਕਰਨਾਟਕ ਰਾਜ **(2008) 13 SCC 767: [2008] 11 SCR 93;** ਭਾਰਤ ਸੰਘ ਬਨਾਮ ਸ਼੍ਰੀਹਰਨ **(2016) 7 SCC 1: [2015] 14 SCR 613;** ਤੱਤੂ ਲੋਧੀ ਬਨਾਮ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ **(2016) 9 SCC 675: [2016] 3 SCR 561 - 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ।**

ਸ਼ਤਰੂਘਨ ਚੌਹਾਨ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ **(2014) 3 SCC 1: [2014] 1 SCR 609;** ਨਵਨੀਤ ਕੌਰ ਬਨਾਮ ਰਾਜ (ਦਿੱਲੀ ਦੇ NCT) **(2014) 7 SCC 264: [2014] 4**

SCR 1138; ਬਸੰਤ ਸੰਪਤ ਦੁਪਾਰੇ ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ **(2017) 6 SCC 631: [2017] 3 SCR 850 - ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ।**

4.1 ਇਹ 'ਦੋਸ਼ੀ x' ਦੀ ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜੋ ਰਾਜ ਨੂੰ ਪੈਰੇਂਸ ਪੈਟ੍ਰੀਏ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ 'ਦੋਸ਼ੀ x' ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਸੜਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਬਲਕਿ, ਉਸਨੂੰ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇਹ ਸਮਝਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿ ਕੈਦੀਆਂ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਅਪਰਾਧਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਆਪਕ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਮਾਨਤਾ 'ਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਡਿਗਰੀਆਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਿਮਾਰ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਲਈ ਘਰ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀਆਂ ਹਕੀਕਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਅਤੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਬਣਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। [ਪੈਰਾ 75] [40-B-C]

XXXXXX

13 ਦੋਸ਼ੀ 'ਐਕਸ' ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ

4.2 ਇਸ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ, ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਐਕਟ, 2017 ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਐਕਟ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕੈਦੀਆਂ ਸਮੇਤ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਲਈ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਸਹੂਲਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 103 ਤਹਿਤ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਹਰੇਕ ਰਾਜ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇੱਕ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਮੈਡੀਕਲ ਵਿੰਗ ਵਿੱਚ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਸੰਸਥਾ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਬੰਦ ਹਨ, ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਵਾਲੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਕਤ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਭੇਜਿਆ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਮਾਨਸਿਕ

ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਐਕਟ, 2017 ਦੀਆਂ ਉਚਿਤ ਧਾਰਾਵਾਂ ਤਹਿਤ 'ਦੋਸ਼ੀ ਐਕਸ' ਦੇ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੇ ਅਤੇ ਜੇ ਹੱਕਦਾਰ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਤਹਿਤ ਉਸ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੇ। [ਪੈਰ੍ਹੇ 76 ਅਤੇ 77] [40-E-F]

ਲਿਬਲਿੰਗ, ਮਰੂਨਾ ਅਤੇ ਮੈਕਾਰਾ et al., ਅਪਰਾਧ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਆਕਸਫੋਰਡ ਹੈਂਡਬੁੱਕ (6 ਵਾਂ ਸੰਸਕਰਨ (2017)) - ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ।

ਮੁਹੰਮਦ ਆਰਿਫ @ ਅਸ਼ਫਾਕ ਬਨਾਮ ਰਜਿਸਟਰਾਰ, ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ **(2014) 9 SCC 737: [2014] 11 SCR 1009 - ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ।**

ਕਾਨੂੰਨੀ ਕੇਸ ਹਵਾਲਾ		
[2014] 11 SCR1009	**ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ**	**ਪੈਰਾ 8**
(1980) 2 SCC 684	**ਦਾ ਅਨੁਸ਼ਰਨ ਕੀਤਾ**	**ਪੈਰਾ 10**
[2014] 1 SCR 609	**ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ**	**ਪੈਰਾ 10**
[2014] 4 SCR 1138	**ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ**	**ਪੈਰਾ 10**
[2017] 3 SCR 850	**ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ**	**ਪੈਰਾ 11**
[1977] 1 SCR 229	**ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ**	**ਪੈਰਾ 18**
[1977] 3 SCR 636	**ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ**	**ਪੈਰਾ 19**
[1979] 3 SCR 78	**ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ**	**ਪੈਰਾ 20**
[1981] 3 SCR 270	**ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ**	**ਪੈਰਾ 21**
[1989] 2 SCR 498	**ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ**	**ਪੈਰਾ 22**
[1991] 2 SCR 256	**ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ**	**ਪੈਰਾ 22**
[1991] 2 SCR 711	**'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ**	**ਪੈਰਾ 23**
[1992] 3 SCR 480	**'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ**	**ਪੈਰਾ 24**
AIR 1999 SC 1860	**'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ**	**ਪੈਰਾ 24**

(1994) 4 SCC 381	'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ	ਪੈਰਾ 25
[2016] 5 SCR 438	'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ	ਪੈਰਾ 26
(2017) 3 SCC 717	'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ	ਪੈਰਾ 27
[2017] 6 SCR 1	'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ	ਪੈਰਾ 28
2019 AIR 243	'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ	ਪੈਰਾ 29
[2009] 9 SCR 90	'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ	ਪੈਰਾ 29
2019 AIR 1	'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ	ਪੈਰਾ 30
(1989) 3 SCC 33	ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ	ਪੈਰਾ 31
[1977] 3 SCR 711	'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ	ਪੈਰਾ 32
[2001] 3 SCR 669	'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ	ਪੈਰਾ 32
[2013] 9 SCR 1000	'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ	ਪੈਰਾ 50
[1979] 3 SCR 78	ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ	ਪੈਰਾ 51
AIR 1944 FC 1	ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ	ਪੈਰਾ 54
[2018] 7 SCR 379	ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ	ਪੈਰਾ 56
[2018] 6 SCR 1	ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ	ਪੈਰਾ 56
(2011) 3 SCC (Cri.) 232]	'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ	ਪੈਰਾ 63
[1977] 2 SCR 240	'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ	ਪੈਰਾ 63
[2008] 11 SCR 93	'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ	ਪੈਰਾ 64
[2015] 14 SCR 613	'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ	ਪੈਰਾ 64
[2016] 3 SCR 561	'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ	ਪੈਰਾ 64

XXXXXX

ਅਪਰਾਧਿਕ ਅਪੀਲ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ: 2007 ਦੀ ਅਪਰਾਧਿਕ ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ 680 ਵਿੱਚ 2008 ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਪਟੀਸ਼ਨ (ਅਪਰਾਧਿਕ) ਨੰਬਰ 301.

2007 ਦੀ ਅਪਰਾਧਿਕ ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ 680 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਮਿਤੀ 16.05.2008 ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਅਤੇ ਆਦੇਸ਼ ਤੋਂ।
ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਵਲੋਂ ਐਡਵੋਕੇਟ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਨਿਤਿਆ ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨ, ਸ਼ਾਦਨ ਫਰਾਸਤ, ਸਾਦੁਜ਼ਮਾਨ, ਯਸ਼ ਐਸ. ਵਿਜੇ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਨਿਨੀ ਸੁਸਨ ਥਾਮਸ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸ਼ਰੂਤੀ ਨਾਰਾਇਣ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਜਾਹਨਵੀ ਸਿੰਧੂ।

ਉੱਤਰਦਾਤਾ ਵਲੋਂ ਐਡਵੋਕੇਟ ਨਿਸ਼ਾਂਤ ਰਾਮਕਾਂਤਰਾਓ ਕਟਨੇਸ਼ਵਰਕਰ, ਅਨੂਪ ਕੰਡਾਰੀ।

XXXXXX

15 ਦੋਸ਼ੀ 'ਐਕਸ' ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ

ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਫੈਸਲਾਂ ਹੇਠ ਦੁਆਰਾ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ

ਐਨ.ਵੀ. ਰਮਨਾ, ਜੇ.

1. ਤੁਰੰਤ ਕਾਰਵਾਈ 2008 ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਪਟੀਸ਼ਨ (Crl.) ਨੰਬਰ 301 ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਖੋਲ੍ਹਣ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ 2007 ਦੀ ਅਪਰਾਧਿਕ ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ 680 ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅੰਤਮ ਫੈਸਲੇ ਅਤੇ ਆਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਮੀਖਿਆ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ (ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ "ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ") ਦੁਆਰਾ ਦਾਇਰ ਅਪੀਲ ਨੂੰ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਦੰਡਾਵਲੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 201, 363, 376 ਅਤੇ 302 (ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ, "IPC")।

ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਧਾਰਾ 201 ਅਤੇ 363 ਤਹਿਤ ਦੋ-ਦੋ ਸਾਲ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਕੈਦ, ਧਾਰਾ 376 ਤਹਿਤ 10 ਸਾਲ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਕੈਦ ਅਤੇ IPC ਦੀ ਧਾਰਾ 302 ਤਹਿਤ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਿਆ।

2. ਇਹ ਪਟੀਸ਼ਨ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਅਤੇ ਅਪਰਾਧ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਇਲਾਜ ਸਜ਼ਾ ਨਾਲੋਂ ਬਿਹਤਰ ਹੈ? ਇਹ ਕੁਝ ਸਵਾਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

3. ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਐਕਟ, 2017 ਦੀ ਧਾਰਾ 23 (1) (2017 ਦਾ ਐਕਟ 10) ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਨਿੱਜਤਾ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਸ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਅਗਲੇਰੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਅਸੀਂ ਰਜਿਸਟਰੀ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਦੋਸ਼ੀ ਦਾ ਅਸਲ ਨਾਮ ਅਤੇ ਹੋਰ ਢੁਕਵੀਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਨਾ ਕਰੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਪਛਾਣ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਗੁਪਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ 'ਦੋਸ਼ੀ x' ਵਜੋਂ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਾਂਗੇ।

4. ਮੌਜੂਦਾ ਪਟੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸੰਖੇਪ ਤੱਥ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ; ਦੋਵੇਂ ਮ੍ਰਿਤਕ, ਪੀੜਤ -1 (ਚੌਥੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦੇ) ਅਤੇ ਪੀੜਤ -2 (ਪਹਿਲੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦੇ) ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਗੁਲੰਬ ਵਿਖੇ ਰਾਮਦਾਸ ਜਾਧਵ (PW-13, ਪੀੜਤ-1 ਦੇ ਪਿਤਾ) ਦੇ ਘਰ ਬੇਘਰ ਲੋਕਾਂ (ਬੇਗਰ ਵਸਤੀ) ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਚਚੇਰੇ ਭਰਾ ਸਨ। ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਮਕਾਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। 13.12.1999 ਨੂੰ ਸ਼ਾਮ ਕਰੀਬ 6 ਵਜੇ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਆਪਣੀ ਬੇਟੀ ਰੇਸ਼ਮਾ (PW-8) ਨਾਲ ਸੁਨੀਲ (PW-6) ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਕਰਿਆਨੇ ਦੀ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੋਵਾਂ ਮ੍ਰਿਤਕ ਲੜਕੀਆਂ ਨਾਲ ਹੋਈ ਅਤੇ ਮਠਿਆਈ ਦੇਣ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਉਹ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੇ ਦੋਵਾਂ

ਲੜਕੀਆਂ ਨਾਲ ਬਲਾਤਕਾਰ ਅਤੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪੀੜਤ-2 ਦੀ ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਸਖਾਰਾਮ ਭੀਕੂ ਯਾਦਵ (PW-11) ਦੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਖੇਤ 'ਚ ਸਥਿਤ ਖੂਹ 'ਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪੀੜਤ-1 ਦੀ ਲਾਸ਼ ਨੂੰ 'ਕਾਲਕੱਚੇ ਬੇਟ' (ਉਹ ਜਗ੍ਹਾ ਜਿੱਥੇ ਬਾਂਸ ਦੇ ਰੁੱਖ ਅਤੇ ਝਾੜੀਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਉੱਗਦੀਆਂ ਹਨ) 'ਚ ਲੁਕਾ ਦਿੱਤਾ।

XXXXXX

5. ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਦਿਨ, ਭਾਵ 14.12.1999 ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਫੜ ਲਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਸਨੇ ਪੀੜਤ 2 ਦੇ ਕਤਲ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਵਾਧੂ ਨਿਆਂਇਕ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ- ਉਸੇ ਦਿਨ, ਉਸਨੇ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਮ੍ਰਿਤਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦੀ ਬਰਾਮਦਗੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬਲਾਤਕਾਰ ਦੀ ਘਟਨਾ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ, ਜਿੱਥੋਂ ਖੂਨ ਨਾਲ ਰੰਗੀ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਪੌਦੇ, ਅੱਧੀਆਂ ਸੜੀਆਂ ਬੀੜੀਆਂ ਅਤੇ ਟੁੱਟੀਆਂ ਚੂੜੀਆਂ ਬਰਾਮਦ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਦੁਆਰਾ ਪਹਿਨੇ ਗਏ ਖੂਨ ਨਾਲ ਰੰਗੇ ਕੱਪੜੇ ਵੀ ਜ਼ਬਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਉਸ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ 'ਤੇ 25.12.1999 ਨੂੰ ਬਰਾਮਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਐਫ.ਆਈ.ਆਰ. ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇ ਦਾਦਾ ਦੇ ਭਰਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦਿਨਕਰ ਜਾਧਵ ਨੇ ਦਰਜ ਕਰਵਾਈ ਸੀ।

6. 2000 ਦੇ ਸੈਸ਼ਨ ਕੇਸ ਨੰਬਰ 142 ਵਿੱਚ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਨੂੰ 'ਆਖਰੀ ਵੇਖੇ ਗਏ' ਸਬੂਤਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਦੱਸੇ ਗਏ ਅਪਰਾਧਾਂ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ; ਦੋਸ਼ੀ ਦਾ ਮਕਸਦ; ਦੋਸ਼ੀ ਵੱਲੋਂ ਪਹਿਨੇ ਗਏ ਖੂਨ ਨਾਲ ਰੰਗੇ ਕੱਪੜੇ ਬਰਾਮਦ; ਰਸਾਇਣਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਰਿਪੋਰਟ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਦੀ ਕਮੀਜ਼ ਅਤੇ ਪੈਂਟ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਨਹੁੰ ਦੀਆਂ ਕਤਰਾਂ 'ਤੇ "A" ਗਰੁੱਪ ਦਾ ਖੂਨ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਦੋਵਾਂ ਮ੍ਰਿਤਕਾਂ ਦਾ ਬਲੱਡ ਗਰੁੱਪ ਸੀ; ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਮ੍ਰਿਤਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦੀ

ਬਰਾਮਦਗੀ; ਦੋਵਾਂ ਮ੍ਰਿਤਕਾਂ ਨਾਲ ਬਲਾਤਕਾਰ ਦੀ ਘਟਨਾ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਜਿੱਥੋਂ ਖੂਨ ਨਾਲ ਰੰਗੀ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਪਰਾਧਿਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਜ਼ਬਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ; ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਦਾ ਗੈਰ-ਨਿਆਂਇਕ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ; ਉਸ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਫ੍ਰੈਕਸ ਦੀ ਬਰਾਮਦਗੀ; ਅਤੇ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਝੂਠਾ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨ। ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਪਾਇਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੇ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਦੇ ਅਪਰਾਧ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਇੱਕ ਪੂਰੀ ਲੜੀ ਬਣਾਈ।

7. ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੇ 2001 ਦੇ ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ 652 ਅਤੇ 2001 ਦੇ ਪੁਸ਼ਟੀਕਰਨ ਕੇਸ ਨੰਬਰ 3 ਵਿੱਚ ਕਥਿਤ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ ਹਾਲਾਤਾਂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਦਿਆਂ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸਮੇਤ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਜ਼ਾ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਅਪੀਲ ਵਿੱਚ, 2007 ਦੀ ਅਪਰਾਧਿਕ ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ 680 ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਇਸ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਕੇਸ ਸਭ ਤੋਂ ਦੁਰਲੱਭ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਫੈਸਲੇ ਅਤੇ ਆਦੇਸ਼ ਵਿਰੁੱਧ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਵੱਲੋਂ ਦਾਇਰ ਕੀਤੀ ਗਈ 2008 ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਪਟੀਸ਼ਨ (Crl.) ਨੰਬਰ 301 ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਿੰਨ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਬੈਂਚ ਨੇ 19.11.2008 ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਪਟੀਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਯੋਗਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

XXXXXX

17 ਦੋਸ਼ੀ 'ਐਕਸ' ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ [ਐਨ. ਵੀ. ਰਮਨਾ, ਜੇ.]

8. ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਵੱਲੋਂ 2015 ਦੀ Crl.M.P. ਨੰਬਰ 5584 ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਅਪਰਾਧਿਕ ਵਿਭਿੰਨ ਪਟੀਸ਼ਨ ਦਾਇਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਮੀਖਿਆ ਪਟੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ

2014 ਦੇ W.P. (Crl.) ਨੰਬਰ 77 ਵਿੱਚ 2014 ਦੇ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। **ਮੁਹੰਮਦ ਆਰਿਫ @ ਅਸ਼ਫਾਕ ਬਨਾਮ ਰਜਿਸਟਰਾਰ, ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ, (2014) 9 SCC 737**, ਜਿਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 21 ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ, ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮੀਖਿਆ ਪਟੀਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਤਿੰਨ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਬੈਂਚ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮੀਖਿਆ ਪਟੀਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸਮੀਖਿਆ ਪਟੀਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕਰਕੇ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

9. ਉਪਰੋਕਤ ਫੈਸਲੇ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਦੁਆਰਾ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਾਇਰ ਸਮੀਖਿਆ ਪਟੀਸ਼ਨ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ।

10. ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਵਕੀਲ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਨਿਤਿਆ ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨ ਨੇ ਕੇਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਦਲੀਲ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਸਿਰਫ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਦੋ ਦਲੀਲਾਂ ਉਠਾਈਆਂ: ਪਹਿਲਾ, ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਿਯਮਾਵਲੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਨੂੰ ਵੱਖਰੀ ਸੁਣਵਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਸੀ (ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ, "**Cr.P.C.**"), ਜੋ ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ, **(1980) 2 SCC 684 ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਫੈਸਲਿਆਂ** ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਣਵਾਈ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਦੂਜਾ, ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਣਾ **ਸ਼ਤਰੂਘਨ ਚੌਹਾਨ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ** ਦੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਤਿੰਨ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਬੈਂਚ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ, (2014) 3 SCC 1, ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ **ਨਵਨੀਤ ਕੌਰ ਬਨਾਮ ਰਾਜ (ਦਿੱਲੀ** ਦੇ NCT **),** (2014) 7 SCC 264 ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਚਾਰ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਬੈਂਚ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ

ਜਾਂ ਪਾਗਲਪਣ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੇਣਾ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 21 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਜਾਂ ਪਾਗਲਪਣ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਉਮਰ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੇਗਾ।

11. ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉੱਤਰਦਾਤਾ, ਭਾਵ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਵਕੀਲ, ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਸ਼ਾਂਤ ਰਾਮਕਾਂਤਰਾਓ ਕਟਨੇਸ਼ਵਰਕਰ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੇ ਤਹਿਤ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਵੱਖਰੀ ਤਰੀਕ 'ਤੇ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਜ਼ਾ ਸਿਰਫ ਇਸ ਲਈ ਖਰਾਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸੁਣਵਾਈ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਜ਼ਾ ਵੱਖਰੀ ਤਰੀਕ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਵਕੀਲ ਨੇ **ਵਸੰਤ ਸੰਪਤ ਦੁਪਾਰੇ ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ (** 2017) 6 SCC 631 ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਤਿੰਨ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਬੈਂਚ ਦੇ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਕਿਸੇ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਮੈਡੀਕਲ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ।

12. ਇਸ ਪਟੀਸ਼ਨ 'ਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਕਰਨ 'ਤੇ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਰਾਏ ਸੀ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਦੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਯੋਗਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਅਦਾਲਤ ਸਿਰਫ ਦੋ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਕਰੇਗੀ।

XXXXXX

13. ਪਹਿਲਾ ਮਾਮਲਾ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੌਰਾਨ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਮੁੱਦਾ 'ਦੋਸ਼ੀ x' ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਸਮੀਖਿਆ ਪਟੀਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਉਠਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਗੇੜ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ।

14. ਪਹਿਲੇ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ, ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਵਿਦਵਾਨ ਵਕੀਲ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੇ ਤਹਿਤ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਣਵਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਕ ਅਧਿਕਾਰ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਪਹਿਲੂ 'ਤੇ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਸੁਣਵਾਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤੁਰੰਤ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਦੇ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਮੁੱਖ ਦਲੀਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਇੱਕੋ ਦਿਨ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਨੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਵਕੀਲ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੈ, ਜੋ ਪੂਰੀ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਨ ਵਾਲਾ ਗੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਹੈ। ਵਕੀਲ ਨੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਤੱਥ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਘੱਟ ਜੁਰਮਾਨਾ ਲਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।

15. ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਕਾਨੂੰਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ, ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਭੂਮਿਕਾ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾਈ ਅਤੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਜੱਜ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਭਾਰਤ 'ਚ ਪੁਰਾਣੇ ਕੋਡ ਦੇ ਤਹਿਤ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਦਾਲਤ ਦੇ

ਸਾਹਮਣੇ ਸਬੰਧਤ ਤੱਥ ਰੱਖਣ ਦਾ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। 1973 ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਕੋਡ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਆਧੁਨਿਕ ਪੈਨੋਲੋਜੀਕਲ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਜਿਹੀ ਸੁਣਵਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਣਵਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੀ ਹੈ।

235. ਬਰੀ ਕਰਨ ਜਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ।

.....

(2) ਜੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੱਜ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਧਾਰਾ 360 ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਵਧਦਾ, ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਸੁਣੇਗਾ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਵੇਗਾ।

XXXXXX

19 ਦੋਸ਼ੀ 'ਐਕਸ' ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ [ਐਨ. ਵੀ. ਰਮਨਾ, ਜੇ.]

Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਅਦਾਲਤ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਉਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਦੋਸ਼ੀ ਲਈ ਅਜਿਹੀ ਸਬੂਤ ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਹੋਵੇ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, ਦੋਸ਼ੀ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਅਜਿਹੇ ਘੱਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਘੱਟ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੀ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਸਨ ।

16. Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੋਸ਼ੀ ਲਈ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਣਵਾਈ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਜ਼ਾ 'ਭਰੋਸੇਯੋਗ, ਵਿਆਪਕ

ਜਾਣਕਾਰੀ' 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਅਦਾਲਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਦਲੀਲ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰਪੱਖ ਸੁਣਵਾਈ ਦਾ ਉਸ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ ਵੱਖਰੀ ਸੁਣਵਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਣਵਾਈ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਬਣੇ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਨਿਆਂ ਸ਼ਾਸਤਰ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਕੇ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

17. ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਨੇ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, **ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ** (Supra) ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਪੰਜ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਬੈਂਚ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਲੋੜ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਣਵਾਈ ਦੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਦੋਸ਼ੀ ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਤੱਥ ਜਾਂ ਸਬੂਤ ਲਿਆ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਜਾਂਚ ਅਧੀਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਪਰਾਧ ਨਾਲ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜਾਂ ਜੁੜਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ, ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਚੋਣ 'ਤੇ ਅਸਰ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ।

18. ਇਸ ਨੁਕਤੇ 'ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਕੇਸ **ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ,** (1976) 4 SCC 190 ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਜੱਜ ਭਗਵਤੀ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਤਾ ਸੀ) ਅਤੇ ਜੱਜ ਫਜ਼ਲ ਅਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਵਾਲੇ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਬੈਂਚ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਕੇਸ ਇਸ ਤੱਥ 'ਤੇ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਹਰੇ ਕਤਲ ਕੇਸ ਦੇ ਇੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਤਹਿਤ 'ਸੁਣਵਾਈ' ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤੇ ਬਿਨਾਂ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਸੀ, ਜੋ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਵਿੱਚ ਅਪੀਲ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਆਧਾਰ ਸੀ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਦੋ ਸਮਕਾਲੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ 'ਸੁਣਵਾਈ' ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਜ਼ਾ 'ਤੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਜੱਜ ਭਗਵਤੀ ਨੇ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੀਤੀ-

"ਇਹ ਤੱਥ ਹਲਫਨਾਮੇ ਰਾਹੀਂ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਵੀ ਧਿਰ ਦੂਜੇ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਤੱਥ ਦੀ ਸਹੀਤਾ ਜਾਂ ਸੱਚਾਈ 'ਤੇ ਵਿਵਾਦ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਬੰਧਤ ਧਿਰ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਤੱਥ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇਣਾ ਪਏਗਾ। **ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਸੁਣਵਾਈ, ਸਾਰੇ ਅਰਥਾਂ ਅਤੇ ਤੱਥ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਇਹ ਇੱਕ ਬੇਕਾਰ ਰਸਮੀ ਬਣ ਜਾਵੇਗੀ, ਜੇ ਇਹ ਸਿਰਫ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਦਲੀਲਾਂ ਸੁਣਨ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਰਹੇਗੀ, ਅਤੇ ਧਿਰਾਂ** ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਵਾਲ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਰਕਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਅਤੇ ਜੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਤੱਥ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨਾ ।

XXXXXX

ਇਸ ਲਈ ਸਾਡਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੁਆਰਾ ਵਿਚਾਰੀ ਗਈ ਸੁਣਵਾਈ ਸਿਰਫ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਦਲੀਲਾਂ ਸੁਣਨ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਇਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਵਾਲ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਰਕਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਸਬੂਤਾਂ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਿਰ ਦੁਆਰਾ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਇਸ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ । **ਬੇਸ਼ਕ, ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਇਹ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਇਸ ਸੁਣਵਾਈ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਬੇਲੋੜਾ ਲੰਬਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਨਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ।**

(ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ)

ਜੱਜ ਫਜ਼ਲ ਅਲੀ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਸਿੱਟੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤੀ ਜਤਾਈ ਅਤੇ ਉਸੇ ਤਰਜ਼ 'ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ।

19. ਉਪਰੋਕਤ ਫੈਸਲੇ ' ਤੇ **ਦਗਦੂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ**, (1977) 3 SCC 68 ਵਿੱਚ ਸਵਾਲ ਉਠਾਏ ਗਏ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਸਵਾਲ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਵਕੀਲ ਦੀ ਦਲੀਲ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦਿਆਂ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ **ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਕੇਸ** (Supra) ਵਿੱਚ ਕੇਸ ਨੂੰ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਿਮਾਂਡ 'ਤੇ ਭੇਜਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।

“ ਬੈਂਚ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਪਰ ਅਸੀਂ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ (Supra) ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਵਾਲੀ ਅਦਾਲਤ ਵੱਲੋਂ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹਿਣ 'ਤੇ ਉਸ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਰਿਮਾਂਡ 'ਤੇ ਭੇਜਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ 'ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ, ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਉੱਚ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਅਦਾਲਤ ਲਈ ਇਹ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸੁਣਵਾਈ ਦੇ ਕੇ ਉਲੰਘਣਾ ਦਾ ਹੱਲ ਕਰੇ। ਇਹ ਮੌਕਾ ਅਸਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਡੇਟਾ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਜੋੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੋਸ਼ੀ ਇਸ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇਣ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਹ ਹਲਫਨਾਮੇ 'ਤੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ, ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜੋ ਵੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। **ਅਦਾਲਤ, ਉਚਿਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦੇ ਅੰਕੜੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸਮਾਂ ਦੇਣ ਲਈ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ**

<u>ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ।</u> ਸ਼ਾਇਦ ਅਜਿਹਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਉੱਚ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

<u>XXXXXX</u>

21 ਦੋਸ਼ੀ 'ਐਕਸ' ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ [ਐਨ. ਵੀ. ਰਮਨਾ, ਜੇ.]

ਭਗਵਤੀ ਜੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਬੇਲੋੜਾ ਲੰਬਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਨਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ।

(ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ)

20. **ਰਾਜੇਂਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਬਨਾਮ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ**, AIR 1979 SC 916 ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ ਆਪਣੀ ਚਿੰਤਾ ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤੀ ਕਿ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਣਵਾਈ ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣ ਗਈ ਸੀ। ਬੈਂਚ ਨੇ ਉਮੀਦ ਜਤਾਈ ਕਿ ਬਾਰ ਸਮਾਜਿਕ-ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਨਿਆਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬੈਂਚ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ, ਸਬੂਤ ਲਈ ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਣ 'ਤੇ ਬੇਨਤੀਆਂ ਨੂੰ ਰਸਮੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਜਾਂ ਦੋਸ਼ ਦਾ ਖੰਡਨ"।

21. **ਮੁਨੀਅੱਪਨ ਬਨਾਮ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਰਾਜ**, (1981) 3 SCC 11 ਦੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਬੋਲਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੀ ਲੋੜ ਸਿਰਫ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਰਸਮੀ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ ਨਾਲ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਯਤਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ

ਕਿ ਜੱਜ ਦਾ ਇਹ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖੇ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਵਿਆਪਕ, ਸਮਾਜਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਵੇਖੇ।

XXXXXX

22. ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਣਵਾਈ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸਮਾਂ ਦੇਣ ਦੇ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਨੇ **ਅਲਾਉਦੀਨ ਮੀਆਂ ਬਨਾਮ ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ**, (1989) 3 SCC 5 ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਨਿਪਟਾਇਆ ਸੀ। ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਣ 'ਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਾਰਕ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਪਰਾਧ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਆਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਸਜ਼ਾ ਬਾਰੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਆਮ ਨਿਯਮ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੇਠਲੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਤਰੀਕ ਲਈ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਬਚਾਅ ਪੱਖ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਵਾਲ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਤੱਥ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਪ੍ਰਸਤਾਵ **ਮਲਕੀਅਤ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ,** (1991) 4 SCC 341 ਵਿੱਚ ਵੀ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

23. ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, **ਸੇਵਕਾ ਪੇਰੂਮਲ ਬਨਾਮ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਰਾਜ,** AIR 1991 SC 1463 ਦੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਿਆ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਪੀਲ

ਦੌਰਾਨ ਬਚਾਅ ਪੱਖ ਦਾ ਵਕੀਲ ਸਜ਼ਾ 'ਤੇ ਕੋਈ ਵਾਧੂ ਆਧਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ 'ਚ ਅਸਮਰੱਥ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਪੱਖਪਾਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

24. **ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ**, (1992) 3 SCC 700 ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਕਿ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 309 ਵਿੱਚ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਮੁਲਜਮਾਂ ਨੇ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਸੀ। **ਜੈ ਕੁਮਾਰ ਬਨਾਮ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ,** AIR 1999 SC 1860 ਦੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਬਚਾਅ ਪੱਖ ਨੂੰ ਸਬੂਤ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਠਾਏ ਗਏ ਹਾਲਾਤਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ, ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਨਿਆਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਜੱਜ ਨੇ ਸੁਣਵਾਈ ਮੁਲਤਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

XXXXXX

25. **ਅੰਸ਼ਦ ਬਨਾਮ ਕਰਨਾਟਕ ਰਾਜ,** (1994) 4 SCC 381 ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਅਸਹਿਮਤੀ ਨਾਲ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹੇਠਲੇ ਜੱਜ ਨੇ ਇੱਕ ਪੈਰਾ ਵਿੱਚ ਗੁਪਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ "ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਵਾਲ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਘਾਟ" ਦਾ ਪਰਦਾਫਾਸ਼ ਹੋਇਆ। ਅਪੀਲਕਰਤਾਵਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਘਟਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਹੇਠਲੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿਗੜਦੇ ਅਤੇ ਘਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਣ ਪ੍ਰਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪਹੁੰਚ ਗਲਤ ਹੈ।

26. ਉਪਰੋਕਤ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ **ਬੀ.ਏ. ਉਮੇਸ਼ ਬਨਾਮ ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਜਨਰਲ, ਕਰਨਾਟਕ ਹਾਈ ਕੋਰਟ,** (2017) 4 SCC 124 ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਮੀਖਿਆ ਪਟੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਇਸ ਲਈ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸਜ਼ਾ 'ਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਲਈ ਕੋਈ ਵੱਖਰੀ ਤਰੀਕ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਲਈ ਵੱਖਰੀ ਤਰੀਕ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਬਲਕਿ, ਇਹ ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਜੇ ਧਿਰਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਾਂ 'ਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਕਰਨ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

27. **ਮੁਕੇਸ਼ ਬਨਾਮ ਰਾਜ (ਦਿੱਲੀ ਦੇ NCT)**, (2017) 3 SCC 717 ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ 03.02.2017 ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ , ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਪਾਇਆ ਕਿ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਅਨੁਸਾਰ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:

ਬੈਂਚ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਪਾਇਆ ਕਿ ਦੋ ਤਰੀਕੇ ਹਨ, ਇਕ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਰਿਮਾਂਡ 'ਤੇ ਭੇਜਣਾ ਜਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦੇ ਅੰਕੜੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਦਲੀਲ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇਣਾ। ਕੇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਦੂਜਾ ਤਰੀਕਾ ਅਪਣਾਉਣਾ ਉਚਿਤ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ। ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਸੁਣਵਾਈ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਬਾਰੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹਲਫਨਾਮਾ ਦਾਇਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਕਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਕਤ ਮਕਸਦ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਵਾਨ ਵਕੀਲ ਸ੍ਰੀ ਐਮ.ਐਲ.ਸ਼ਰਮਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਸੁਮਨ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਏ.ਪੀ.ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸ੍ਰੀ ਵੀ.ਪੀ.ਸਿੰਘ

ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਹਲਫਨਾਮੇ ਅਤੇ ਸਬੂਤ ਦਾਇਰ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ।

(ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ)

28. **ਮੁਕੇਸ਼ ਬਨਾਮ ਰਾਜ (ਦਿੱਲੀ ਦੇ NCT),** (2017) 6 SCC 1 ਦੇ ਅੰਤਮ ਆਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਤਹਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਕ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਾ ਹੋਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ, ਅਪੀਲ ਅਦਾਲਤ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕੇਸ ਨੂੰ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਭੇਜ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਜ਼ਾ 'ਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਲਈ ਅਪੀਲ ਫੋਰਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਕਿ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਮੀ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਹੀ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿੱਚ ਦੇਰੀ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਉਸ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਹਲਫਨਾਮਾ ਦਾਇਰ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਹ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਸਜ਼ਾ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਪੂਰਵ-ਸੁਣਵਾਈ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

XXXXXX

29. ਇਸ ਪਹਿਲੂ 'ਤੇ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਬੈਂਚ ਦੇ ਦੋ ਫੈਸਲੇ ਸਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਯੋਗ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, **ਛੰਨੂ ਲਾਲ ਵਰਮਾ ਬਨਾਮ ਛੱਤੀਸਗੜ੍ਹ ਰਾਜ** (2018 ਦੀ ਅਪਰਾਧਿਕ ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ 1482-1483) ਵਿੱਚ 28.11.2018 ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵੱਖਰੀ ਸੁਣਵਾਈ ਨਾ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਕ ਗਲਤੀ ਸੀ। **ਸੰਤੋਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਸਤੀਸ਼ਭੂਸ਼ਣ ਬਰਿਆਰ** (2009) 6 SCC 498 ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ ਦੋ-ਪੱਖੀ ਸੁਣਵਾਈ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸੇ ਦਿਨ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ ਸੁਣਵਾਈ

ਕਰਕੇ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਅਤੇ ਘਟਾਉਣ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸਮਾਂ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹੀ। ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਹ ਅਦਾਲਤ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਵਜੋਂ, ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਉਸੇ ਦਿਨ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ ਸੁਣਨਾ ਜਿਸ ਦਿਨ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਦੇਵੇਗਾ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਉਕਤ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਤੱਥਾਂ 'ਤੇ ਇਹ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਕ ਗਲਤੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਅਤੇ ਘਟਾਉਣ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

30. ਦੂਜਾ, **ਰਾਜੇਂਦਰ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦਰਾਓ ਵਾਸਨਿਕ ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ,** (ਸਮੀਖਿਆ ਪਟੀਸ਼ਨ (Crl) ਨੰਬਰ 306-307, 2013 ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇੱਕ ਆਮ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੌਕਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਉਚਿਤਤਾ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਸਬੰਧਤ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਡਾਇਰੈਕਟਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਤਾਰੀਖ 'ਤੇ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।

31. ਇਹ ਵੀ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ **ਮਲਕੀਅਤ ਸਿੰਘ ਕੇਸ** (Supra) ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਤਿੰਨ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਬੈਂਚ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ , ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ **ਅਲਾਉਦੀਨ ਮੀਆਂ ਕੇਸ** (Supra) ਅਤੇ **ਅੰਗੂਸਵਾਮੀ ਬਨਾਮ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਰਾਜ,** (1989) 3 SCC 33 ਵਿੱਚ ਦੋ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਬੈਂਚ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਪਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਜ਼ਾ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਆਮ ਤਰੀਕਾ ਅਗਲੇ ਸਬੂਤਾਂ ਲਈ ਰਿਮਾਂਡ ਹੋਵੇਗਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਨ੍ਹਾਂ

ਦੋਵਾਂ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਪਾਇਆ ਕਿ **ਮਲਕੀਅਤ ਸਿੰਘ ਕੇਸ** (Supra) ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਰਾਮਦ ਦੀ ਸਹੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ **ਅਲਾਉਦੀਨ ਮੀਆਂ ਕੇਸ** (Supra) ਵਿੱਚ ਕੀਤੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ **ਅੰਗੂਸਵਾਮੀ ਕੇਸ** (Supra) ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਾਂ 'ਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਨਿਰਭਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਸਿਰਫ ਡਾਇਰੈਕਟਰੀ ਸਨ। ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ **ਮਲਕੀਅਤ ਸਿੰਘ ਕੇਸ** (Supra) ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ 'ਤੇ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਵੱਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਵੱਖਰੀ ਤਰੀਕ 'ਤੇ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਣਵਾਈ ਨਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਖਰਾਬ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਜੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸਬੰਧਤ ਸਬੂਤ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਰੱਖਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

XXXXXX

25 ਦੋਸ਼ੀ 'ਐਕਸ' ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ [ਐਨ. ਵੀ. ਰਮਨਾ, ਜੇ.]

32. ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਸੰਦਰਭ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਜੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਹੈ, ਤਾਂ ਧਾਰਾ 235 (2) ਤਹਿਤ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੀ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। (ਦੇਖੋ **ਤਰਲੋਕ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ, (1977) 3 SCC 218; ਰਾਮਦੇਵ ਚੌਹਾਨ ਬਨਾਮ ਅਸਾਮ ਰਾਜ,** (2001) 5 SCC 714).

33. ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਸਜ਼ਾ 'ਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਦੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਦੋਸ਼ੀ ਘੱਟ ਸਜ਼ਾ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਘੱਟ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ. ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਰਾਜ/ਸ਼ਿਕਾਇਤਕਰਤਾ ਉੱਚ ਸਜ਼ਾ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਦਲੀਲ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਗੜਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਦਲੀਲ ਦੇਣਗੇ। Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ

ਸਜ਼ਾ 'ਤੇ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਲਈ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਕੇ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਦੋਸ਼ੀ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਦਿਨ ਹੀ ਇਸ ਪਹਿਲੂ 'ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਲਈ ਇਹ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸੇ ਦਿਨ ਸਜ਼ਾ 'ਤੇ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣੇ। ਕਿਸੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ, ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜਾਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

34. ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ, ਸਾਡਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਕੇਸ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਅਸਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਸਿਰਫ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਦਲੀਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਢੁਕਵੀਂ ਸਬੂਤ ਲਿਆ ਕੇ, ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਉਸੇ ਦਿਨ ਹੋਣ 'ਤੇ ਕੋਈ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਦਿਨ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਣਵਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਸਜ਼ਾ 'ਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਲਈ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਤਾਰੀਖ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਧਿਰਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸੇ ਦਿਨ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੈ।

XXXXXX

35. ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਤਹਿਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਨ ਕੇ ਵੀ ਕਿ ਸਜ਼ਾ 'ਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਕ ਬੇਨਿਯਮੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਪੀਲ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਸਜ਼ਾ

'ਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਦਾ ਲੋੜੀਂਦਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਉਲੰਘਣਾ ਦਾ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 465 ਇਹ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮਰੱਥ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਪਾਸ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕੋਈ ਵੀ ਖੋਜ, ਸਜ਼ਾ ਜਾਂ ਆਦੇਸ਼ ਮੁਕੱਦਮੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਂ ਸੁਣਵਾਈ ਦੌਰਾਨ ਆਦੇਸ਼, ਫੈਸਲੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਗਲਤੀ, ਭੁੱਲ ਜਾਂ ਬੇਨਿਯਮੀ ਕਾਰਨ ਅਪੀਲ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਬਦਲਿਆ ਜਾਂ ਬਦਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਗਲਤੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਅਣਗਹਿਲੀ ਜਾਂ ਬੇਨਿਯਮੀ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਨਿਆਂ ਦੀ ਅਸਫਲਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਗੈਰ-ਪਾਲਣਾ ਦਾ ਹੱਲ ਅਪੀਲ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਚਿਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਭੇਜ ਕੇ ਜਾਂ ਖੁਦ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਮੌਕਾ ਦੇ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

36. ਇਸ ਪਹਿਲੂ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਹਾਣੀ ਅਪੀਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਦੋ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਿਰਪੱਖ ਸੁਣਵਾਈ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸੁਣਵਾਈ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ। ਇਕ ਪਾਸੇ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਤਹਿਤ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਕ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਵਿਚ ਦੇਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਜੱਜਾਂ ਕੋਲ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਮੁਕੱਦਮੇ ਚਲਾਉਣ ਦੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਸਲ ਕਾਰਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਮੁਹਾਰਤ ਹੈ।

37. ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੀ ਅਪਰਾਧਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਅਪੀਲ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵੱਲ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਵਾਦ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਚੁਣੀ ਹੋਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਤਹਿਤ, ਹੇਠਲੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਵੇਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਪੀਲ ਅਦਾਲਤਾਂ, ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੇ ਕਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਲਈ, ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਵੇਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਪੀਲ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਆਂਗਣਵਾੜੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ 'ਸਾਵਧਾਨੀ ਵਾਲੀ ਪਹੁੰਚ'

ਅਪਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀਮਤ ਅਤੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।[1] ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਦਾਲਤੀ ਹੁਕਮਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ, ਜੋ ਉੱਪਰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, **ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਕੇਸ** ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਇੱਕ ਸਾਵਧਾਨੀ ਭਰੀ ਕਹਾਣੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ , ਕਿਉਂਕਿ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਹੱਲ ਦੀ ਚੋਣ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

---

[1] ਡੇਮ ਸਿਅਨ ਏਲੀਅਸ, ਅਪਰਾਧਿਕ ਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰਪੱਖਤਾ (ਸੁਨਹਿਰੀ ਧਾਗੇ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਕ ਪੈਚ), ਹੈਮਲਿਨ ਲੈਕਚਰ (2018)

XXXXXX

38. ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉੱਪਰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲੇ ਇਸ ਸਵਾਲ ਨਾਲ ਜੂਝ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਦੋਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਵਿਚਾਰੇ ਗਏ ਸਾਵਧਾਨੀ ਭਰੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਤਰਕਸੰਗਤ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਤੋਂ, ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹੁਕਮ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ-

i. ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੇ ਤਹਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ 'ਸੁਣਵਾਈ' ਸ਼ਬਦ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਕਲਪ 'ਤੇ ਇੱਕ ਸਾਰਥਕ ਮੌਕਾ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ii. Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਤਹਿਤ ਅਰਥਪੂਰਨ ਸੁਣਵਾਈ, ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇਸ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 'ਤੇ ਸ਼ਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਣਾਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾਪਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਮਾਤਰਾਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ।

iii. ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਸਰਵੋਤਮ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨਾਲ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

iv. ਗੈਰ-ਪਾਲਣਾ ਨੂੰ ਅਪੀਲੀ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵੀ ਸੁਧਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਸਾਰਥਕ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ।

v. ਜੇ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਅਜਿਹਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਪੀਲ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੌਕਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਉਚਿਤ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਭੇਜਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

vi. ਹਾਲਾਂਕਿ, ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਅਪੀਲੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ, ਇਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਘੱਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਬਾਰੇ ਦਲੀਲ ਦੇ ਕੇ।

vii. ਕੁਝ ਕਠੋਰ ਹਕੀਕਤਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਲੰਬੀ ਦੇਰੀ ਜਾਂ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਰਾਹੀਂ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਅਪੀਲਾਂ ਆਦਿ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਪੀਲ ਅਦਾਲਤ, ਉਚਿਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸੰਬੰਧਿਤ ਤੱਥਾਂ 'ਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਜਾਂਚ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਸਕਦੀ ਹੈ।

viii. ਜੇ ਦੋਸ਼ੀ ਵੱਲੋਂ ਅਪੀਲੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਆਧਾਰ ਨਹੀਂ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਉਹ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਤਹਿਤ ਸਹਾਰਾ ਲੈਣ ਲਈ ਪਾਬੰਦ ਨਹੀਂ ਹੈ।

39. ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਣਵਾਈ ਬਾਰੇ ਕਾਨੂੰਨ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਇਸ ਮੋੜ 'ਤੇ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ 'ਤੇ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਹੋਵੇਗਾ,

ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਸਮੀਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਕੀ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਨੂੰ ਇਸ ਤੁਰੰਤ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਬੂਤ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਰੱਖਣ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

XXXXXX

40. ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੇ ਪਹਿਲੂ 'ਤੇ ਸੁਣਿਆ, ਜੋ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਪੈਰਾ 79-87 ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਸਬੂਤ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹਾਂ ਕਿ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹੋਏ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਪਰਾਧ ਦੇ ਵਿਗੜਦੇ ਹਾਲਾਤ, ਅਰਥਾਤ ਅਗਵਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਪਰਾਧ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਅਤੇ ਤਰੀਕਾ, ਦੋ ਨਾਬਾਲਗ ਲੜਕੀਆਂ ਨਾਲ ਬਲਾਤਕਾਰ ਅਤੇ ਕਤਲ, ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਘੱਟ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਹਾਲਾਤਾਂ, ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੀ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਂ ਦੀ ਉਸ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੀ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ IPC ਦੀ ਧਾਰਾ 376 ਅਤੇ 506 ਅਤੇ ਬੰਬੇ ਚਿਲਡਰਨ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 57 ਦੇ ਤਹਿਤ ਨੌਂ ਸਾਲ ਦੀ ਬੱਚੀ ਨਾਲ ਬਲਾਤਕਾਰ ਦੇ ਅਪਰਾਧ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ IPC ਦੀ ਧਾਰਾ 363 ਅਤੇ 366 ਦੇ ਤਹਿਤ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਬੱਚੀ ਦੇ ਅਗਵਾ ਅਤੇ ਬਲਾਤਕਾਰ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਨੂੰ ਵੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਿੱਤੀ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ IPC ਦੀ ਧਾਰਾ 75 ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਜੋ ਪਿਛਲੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ IPC ਦੇ ਅਧਿਆਇ XII ਜਾਂ XVII ਦੇ ਤਹਿਤ ਕੁਝ ਅਪਰਾਧਾਂ ਲਈ ਸਜ਼ਾ ਵਧਾਉਣ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ, ਪਰ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਦੁਆਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਤੱਥ ਨੂੰ ਵੀ ਚੁਣੌਤੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ।

41. ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵੀ, ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਦੁਆਰਾ ਉਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਅਪਰਾਧਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਇੱਕ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਬਰੀ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਸਬੂਤ ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਘੱਟ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ। ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੀ ਰਾਏ ਸੀ ਕਿ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਨਿਰਭਰਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਇੰਨਾ ਛੋਟਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੀ ਉਮਰ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੇ ਅਪਰਾਧ ਨੂੰ ਅੰਜਾਮ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਾਨਸਿਕ ਜਾਂ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਦਾ ਨੋਟਿਸ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਉਸ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਜਾਂ ਮੁੜ ਵਸੇਬੇ ਦੀ ਕੋਈ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਅਪਰਾਧ ਦੀ ਵਹਿਸ਼ੀਆਨਾ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਆਂਢੀ ਵਜੋਂ ਉਸ 'ਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਦੋ ਮਾਸੂਮ ਅਤੇ ਬੇਸਹਾਰਾ ਲੜਕੀਆਂ ਨਾਲ ਬਲਾਤਕਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਰਿਹਾਅ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਸਮਾਜ ਲਈ ਖਤਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰੇਗਾ। ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ।

XXXXXX

42. ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ 2007 ਦੀ ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ 680 ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਅਪੀਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ ਕੇਸ ਨੂੰ ਦੁਰਲੱਭ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।

43. ਇਸ ਲਈ ਤੁਰੰਤ ਮਾਮਲੇ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਹੀ ਅਸਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੁਆਰਾ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਨੂੰ ਇਸ ਪਹਿਲੂ 'ਤੇ ਹੋਰ ਸਬੂਤ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜੋ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਸੀ। ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੇ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੇ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਰੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਮਾਮਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਨੇ ਵੱਖਰੀ ਤਰੀਕ 'ਤੇ ਸਜ਼ਾ 'ਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ 'ਚ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦਲੀਲ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) 'ਚ ਤੈਅ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ।

44. ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਉਮਰ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਦੂਜੇ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

45. ਸਾਡੇ ਲਈ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਉਚਿਤ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੁਹਾਵਰੇ ਤੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਦੋਸ਼ੀ ਸਾਬਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਵੀਕਾਰਿਆ ਗਿਆ ਤੱਥ ਹੈ ਕਿ, ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਸਿਹਤ ਸੰਗਠਨ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰੈੱਡ ਕਰਾਸ, ਕਈ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭੀੜ, ਹਿੰਸਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪ, ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਇਕੱਲਤਾ, ਨਿੱਜਤਾ ਦੀ ਘਾਟ, ਨਾਕਾਫੀ ਸਿਹਤ ਦੇਖਭਾਲ ਸਹੂਲਤਾਂ, ਪਰਿਵਾਰ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਆਦਿ, ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ 'ਤੇ ਅਸਰ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਕੈਦੀਆਂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਸਹਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਵਿਗੜਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਦਲੀਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ; ਕੀ ਅਜਿਹੇ ਕੈਦੀਆਂ 'ਤੇ

ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣਾ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਮਕਸਦ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ? ਉਪਰੋਕਤ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਦੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

46. ਦੋਸ਼ੀ ਨੇ ਹੁਣ ਇੱਥੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨਵੇਂ ਆਧਾਰ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਪਹਿਲੂ 'ਤੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਸਾਡੇ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਲਗਭਗ 17 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਇੱਥੇ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ ਦੋਸ਼ੀ ਲਈ ਉਚਿਤ ਸਜ਼ਾ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ, ਸਜ਼ਾ ਨੀਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਘਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕ ਦੀ ਦਲੀਲ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ।

XXXXXX

47. ਸਜ਼ਾ ਅਪਰਾਧਿਕ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਦੀ ਉਚਿਤ ਵੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਨਿਆਂਇਕ ਸ਼ਾਖਾ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।[2] ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਅੰਤ 'ਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਅਜੇ ਵੀ ਅਪਰਾਧਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ 'ਤੇ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਜ਼ਾ ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਜੱਜ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਦੋਸ਼ੀ ਲਈ ਉਚਿਤ ਸਜ਼ਾ ਲੱਭਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੱਥ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਕਿ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਨੇ ਜੱਜਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਸਿਧਾਂਤਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਣ ਵਿੱਚ

ਸਖਤ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਜ਼ਾ ਪਹੁੰਚ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੱਜ ਨੂੰ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਵੇਕ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

48. ਇਸ ਕੇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਤਰਕ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਤਰਕ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਆਮ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਲਿੰਕ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਸਜ਼ਾ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੱਸਣ ਲਈ ਪਾਬੰਦ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਹਿਲਾ, ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਆਂ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਕਿ ਜੱਜਾਂ ਨੂੰ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜਾ, ਕਾਰਨ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਤਰਕ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਅਪੀਲ ਅਦਾਲਤ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੀ ਸਹੀਤਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੇ ਬਿਹਤਰ ਸਮਰੱਥ ਹੈ, ਜੇ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਇਆ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ Cr.P.C. ਦੀ ਧਾਰਾ 235 (2) ਦੇ ਤਹਿਤ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਬਲਕਿ ਨਿਆਂਇਕ ਵਿਆਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਮ ਪੱਧਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਾਧੇ ਜਾਂ ਕਮੀ ਨੂੰ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਤਰਕ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧ ਬਾਰੇ ਜੱਜ ਦੀ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਰਾਏ / ਧਾਰਨਾ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰਕ ਨੂੰ ਹਰ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਟਾਲਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

49. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਜ਼ਾ, ਨਿਆਂਇਕ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀ ਇੱਕ ਸੀਮਾ ਹੈ। ਜਿੰਨਾ ਅਸੀਂ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਜੱਜ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤਕ ਵਿਵੇਕ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ, ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ 'ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਫੈਸਲਿਆਂ' ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ

ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਕਿੰਗਡਮ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਰਗੇ ਕਈ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

---

[2] ਨਿਕੋਲਾ ਪੈਡਫੀਲਡ, ਰੌਡ ਮੋਰਗਨ ਅਤੇ ਮਾਈਕ ਮੈਗੁਇਰ, 'ਅਦਾਲਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ, ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ? ਅਪਰਾਧਿਕ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਨਿਆਂਇਕ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣਾ', ਅਪਰਾਧ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਆਕਸਫੋਰਡ ਹੈਂਡਬੁੱਕ (5 ਵਾਂ ਸੰਸਕਰਣ) ।

XXXXXX

31 ਦੋਸ਼ੀ 'ਐਕਸ' ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ [ਐਨ. ਵੀ. ਰਮਨਾ, ਜੇ.]

50. ਹਾਲਾਂਕਿ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅਦਾਲਤ 'ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਜ਼ਾ ਨੀਤੀ' ਨਿਰਧਾਰਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਬਲਕਿ ਇੱਕ ਵਿਧਾਨਕ ਕਾਰਜ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੇ ਨਿਆਂਇਕ ਮਿਆਰਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਿਧਾਂਤਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਆਂਇਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸਿੱਖਿਆਦਾਇਕ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਹੇਠਲੇ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਵਿਵੇਕ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਵੱਲੋਂ ਸੁਨੀਲ **ਦੱਤ ਸ਼ਰਮਾ** ਕੇਸ (2014) 4 SCC 375 ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਸਜ਼ਾ 'ਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਇਕਸਾਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾ ਸਿਰਫ ਨਿਆਂਇਕ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਨੂੰ ਵੀ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

51. ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਾਡਾ ਧਿਆਨ ਅਪਰਾਧਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਮਲੀਮਥ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਵੱਲ ਵੀ ਖਿੱਚਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੰਸਥਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਣ ਦੇ ਖਤਰਿਆਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਉਪਰੋਕਤ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਜੱਜ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਅਈਅਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਯਾਦ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ "ਜਾਨਲੇਵਾ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੀਆਂ ਗਾਈਡਡ ਮਿਜ਼ਾਈਲਾਂ, ਬਿਨਾਂ ਗਾਈਡਡ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਨਿਆਂਇਕ ਵੀ, ਇੱਕ ਗੰਭੀਰ ਜੋਖਮ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਅਪੀਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਖਤਰਾ ਘਾਤਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। [**ਰਾਜੇਂਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਬਨਾਮ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਦਾ** (1979) 3 SCC 646 ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ।]

52. ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੇ ਵਿਵੇਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਹੈ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਜੱਜ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਰੋਕਥਾਮ, ਅਸਮਰੱਥਾ, ਮੁੜ ਵਸੇਬਾ, ਬਦਲਾ ਅਤੇ ਮੁਆਵਜ਼ਾ (ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੋਵੇ) ਹਨ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੁਆਰਾ ਚੋਣ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਪਰੋਕਤ ਪਛਾਣੇ ਗਏ ਉਦੇਸ਼, ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਅਪਰਾਧ-ਮੁਖੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਪਹੁੰਚ ਵੱਲ ਤਬਦੀਲੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਪਰਾਧ, ਅਪਰਾਧੀ ਅਤੇ ਪੀੜਤ ਨੂੰ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

53. ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਕੁਝ ਆਮ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, **ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਕੇਸ** (Supra) ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਾਗੂ ਹੋਏ 'ਦੁਰਲੱਭ ਤੋਂ ਦੁਰਲੱਭ' ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿਚ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕ ਵਜੋਂ ਵਿਚਾਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

54. ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਿੰਦੂ ਵਜੋਂ ਸਾਨੂੰ **ਪਿਆਰੇ ਦੁਸਾਧ ਬਨਾਮ ਕਿੰਗ ਸਮਰਾਟ**, AIR 1944 FC 1 ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਘਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ-

XXXXXX

ਕੇਸ ਨੰਬਰ 47- ਇਸ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜੱਜ ਨੇ ਕਤਲ ਦੇ ਜੁਰਮ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ 30 ਸਤੰਬਰ, 1942 ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀ ਅਪੀਲ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਅਪੀਲਕਰਤਾ 25 ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਨੌਜਵਾਨ ਹੈ ਜੋ ਦੋ ਵਾਰ ਵਿਧਵਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਉਸ ਦੀ 30 ਸਾਲਾ ਮਾਸੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਪਤੀ (ਕੰਚਨ) ਨੇ ਲਗਭਗ ਛੇ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਹੀ ਭਰਾ, ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਕੰਚਨ ਨੂੰ ਕਤਲ ਲਈ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਸੀ, ਪਰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਕਾਰਨ ਗੁਆ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਹੁਣ ਇੱਕ ਪਾਗਲ ਵਜੋਂ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕੇਸ ਦੇ ਸਬੂਤ ਸ਼ੱਕ ਲਈ ਕੋਈ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ ਕਿ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੂੰ ਕਤਲ ਦਾ ਸਹੀ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਮਲੇ ਦੇ ਸਹੀ ਮਕਸਦ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਉਲਝਣ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਸੀ ਨੂੰ ਪੀੜਤ ਬਣਾਇਆ। ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ ਨੇ ਦੋਸ਼ ਲਾਇਆ ਕਿ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਵਿਧੁਰ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਆਪਣੀ ਮਾਸੀ ਵੱਲੋਂ ਉਸ ਦੀ ਮਾਲਕਣ ਬਣਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜੱਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੇ ਬਿਆਨ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇੱਕ ਹੋਰ ਚਾਚਾ (P.W. 7) ਜੋ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਉਣ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਸੀ, ਮ੍ਰਿਤਕ ਨਾਲ ਅਣਉਚਿਤ ਨੇੜਤਾ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸੀ ਅਤੇ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਮ੍ਰਿਤਕ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਦਿਆਲਤਾ ਦੇ ਛੋਟੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਨਾਰਾਜ਼ ਸੀ। ਜੇਲ੍ਹ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਵਿੱਚ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਪੀਲ ਵਿੱਚ, ਅਪੀਲਕਰਤਾ

ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸਦੀ ਮਾਸੀ ਢਿੱਲੇ ਚਰਿੱਤਰ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਸੀ ਅਤੇ ਅਣਚਾਹੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਪਿਛਲਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਸ਼ਾਇਦ ਅਸੰਤੁਲਿਤ ਦਿਮਾਗ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਮਾਸੀ 'ਤੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਭਿਆਨਕਤਾ ਇਸ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ।

ਜੁਰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੂੰ ਈਰਖਾ ਜਾਂ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸਦੇ ਮਨ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਕ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਉਚਿਤ ਹੋਵੇਗੀ।

ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਅਸੀਂ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਤੱਕ ਘਟਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਸੋਧ ਦੇ ਅਧੀਨ ਅਪੀਲ ਨੂੰ ਖਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

(ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ)

XXXXXX

33 ਦੋਸ਼ੀ 'ਐਕਸ' ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ [ਐਨ. ਵੀ. ਰਮਨਾ, ਜੇ.]

ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਕੇਸ ਇਹ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਸੀਮਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

55. ਅਸੀਂ ਨੋਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ, ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਘਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕ ਅਪਰਾਧਿਕ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਧਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕ ਅਪਰਾਧ ਨੂੰ ਅੰਜਾਮ ਦੇਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਉਮਰ, ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਵਿਚਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਨੋਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ 'ਦੋਸ਼ੀ ਐਕਸ'

ਦੁਆਰਾ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਆਧਾਰ ਅਪਰਾਧ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅੰਤਰਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਇਸ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਤਰਕ ਕੇਸ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦਾ, ਬਲਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ 'ਦੁਰਲੱਭ ਤੋਂ ਦੁਰਲੱਭ' ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਨਿਆਂ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਚ ਆਦਰਸ਼ਕ ਜਾਇਜ਼ਤਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਤੈਅ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸਿਰਫ ਦੁਰਲੱਭ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚਤਾ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ, ਸਾਨੂੰ 'ਦੁਰਲੱਭ ਤੋਂ ਦੁਰਲੱਭ' ਕੇਸ ਵਜੋਂ ਅਯੋਗ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਾਰਕ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਪਏਗਾ।

56. ਸਜ਼ਾ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿੱਚ ਕਟੌਤੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 21 ਦੇ ਤਹਿਤ, ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਨਿਆਂ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨਾਲ ਚਿੰਤਤ ਹਾਂ, ਜੋ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਅਪਰਾਧਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਠੇਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਅਟੁੱਟ ਮੂਲ 'ਇੱਜ਼ਤ' ਹੈ। [**ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਜੌਹਰ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ**, AIR 2018 SC 4321ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ] ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੰਗਾਂ ਅਤੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। [**ਸਾਂਝਾ ਕਾਰਨ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ**, AIR 2018 SC 1665 ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ] ਸਾਡੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਵਿੱਚ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਮਝ, ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਚੋਣ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਇੱਛਾ ਆਦਿ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੁੱਕਦਾ, ਬਲਕਿ ਇਹ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਖਰੀ ਸਾਹ ਤੱਕ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਿਮਾਰ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਇਹ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਹੈ ਕਿ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਐਕਟ, 2017 ਦੀ ਧਾਰਾ 20 (1), 2017 ਦੇ

ਐਕਟ ਨੰਬਰ 10 ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਵਾਲੇ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਜਿਉਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ'।

57. ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿੱਚ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਬਚਪਨ, ਅਪੰਗਤਾ ਜਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਉਹ ਅਜੇ ਨਹੀਂ, ਹੁਣ ਨਹੀਂ, ਜਾਂ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ। ਜਦੋਂ ਅਜਿਹੀ ਅਪੰਗਤਾ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੇਣਾ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਘਟਾ ਦੇਵੇਗਾ।

XXXXXX

58. ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 20 (1) ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਬਾਰੇ ਸੰਚਾਰ/ਗਿਆਨ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਚਾਰ ਤੱਤ ਹੈ, ਜੋ ਸਜ਼ਾ (ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ) ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿੱਚ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਰਥ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਤਕਲੀਫ, ਅਸਮਰੱਥਤਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਕਥਾਮ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਦਰਸ਼ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਦੋਸ਼ੀ ਆਪਣੀ ਅਪੰਗਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਪਣੀ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਢਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

59. **ਐਟਕਿਨਜ਼ ਬਨਾਮ ਵਰਜੀਨੀਆ**, 536 U.S.304 (2002) ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ ਸੰਦਰਭ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੀ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ ਇਸ ਸਵਾਲ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੇਣਾ ਅੱਠਵੀਂ ਸੋਧ ਦੁਆਰਾ ਵਰਜਿਤ "ਬੇਰਹਿਮ ਅਤੇ ਅਸਾਧਾਰਣ

ਸਜ਼ਾ" ਹੈ? ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਪਾਹਜ ਜਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੇਣ ਨਾਲ ਨਾ ਤਾਂ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਰੋਕਥਾਮ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਧਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਪਾਹਜ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਨਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਰੋਕਥਾਮ ਦੇ ਟੀਚੇ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਆਵੇਗੀ।

60. ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 20 ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਪਰਾਧਿਕ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਧਿਕਾਰ ਅਨੁਪਾਤ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਘਿਨਾਉਣੇ ਅਪਰਾਧਾਂ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਕੇ, ਇਹ ਅਧਿਕਾਰ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਫਰਜ਼ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਸਾਡਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਮਾਣ, ਸੱਭਿਅਕ ਮਿਆਰਾਂ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਉਪਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੱਭਿਅਕ ਮਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਅਸੀਂ ਅਪਾਹਜ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ 'ਤੇ ਹਸਤਾਖਰ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਜੋ ਅਪਾਹਜ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ 'ਬੇਰਹਿਮੀ, ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਜਾਂ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਮਨਾਹੀ' ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਜਦੋਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਤਾਂ ਪਾਗਲ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੇਣ 'ਤੇ ਰੋਕ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਇਕ ਆਮ ਕਾਨੂੰਨ ਸੀ।[3] ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੇਣ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਹਿਮਤੀ ਹੈ।[4]

---

[3]ਹੇਲ ਦੀਆਂ ਕ੍ਰਾਊਨ ਵੋਲਿਊਮ 1 - ਪੰਨਾ 33 ਦੀਆਂ ਬੇਨਤੀਆਂ; ਕੋਕ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ, ਭਾਗ ਤੀਜਾ, ਪੰਨਾ 6; ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਬਾਰੇ ਬਲੈਕ-ਸਟੋਨ ਦੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਭਾਗ ਚੌਥਾ, ਪੰਨਾ 18 ਅਤੇ 19; ਰੂਪਰਟ ਕਰਾਸ ਦੁਆਰਾ "ਅਪਰਾਧਕ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਇੱਕ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ", (1959), ਪੰਨਾ 67.

"ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਕਮਿਸ਼ਨ ਪ੍ਰਸਤਾਵ 2000/65 ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਸਵਾਲ, ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਕਮਿਸ਼ਨ (27 ਅਪ੍ਰੈਲ, 2000); G.A.Res 69/186, ¶ 5 (d) (4 ਫਰਵਰੀ, 2015);

XXXXXX

35 ਦੋਸ਼ੀ 'ਐਕਸ' ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ [ਐਨ. ਵੀ. ਰਮਨਾ, ਜੇ.]

61. ਅਸੀਂ ਨੋਟ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜੇਲ੍ਹ ਨਿਯਮ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਫਾਂਸੀ ਬਾਰੇ ਉਚਿਤ ਆਦੇਸ਼ ਪਾਸ ਕਰੇ, ਜੇ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਪਾਗਲ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਜੇਲ੍ਹ ਨਿਯਮ, 1979, ਨਿਯਮ 796; ਗੁਜਰਾਤ ਜੇਲ੍ਹ (ਪਾਗਲ) ਨਿਯਮ, 1983; ਦਿੱਲੀ ਜੇਲ੍ਹ ਨਿਯਮ, 2018, ਨਿਯਮ 824; ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਜੇਲ੍ਹ ਨਿਯਮ, 1983, ਨਿਯਮ 923; ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ, 1979, ਅਧਿਆਇ XLII (ਸਰਕਾਰੀ ਸੂਚਨਾ, ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗ, ਨੰਬਰ RJM-1058 (XLVI)/12,495-XVI, ਮਿਤੀ 18.01.1971); ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੁਆਰਾ ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ (2016), ਨਿਯਮ 12.36 ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਢੁਕਵੇਂ ਕਾਰਕ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਜਿਸ 'ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੁਆਫੀ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

62. ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦੇਣ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਅਧਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ **ਸ਼ਤਰੂਘਨ ਚੌਹਾਨ ਕੇਸ** (Supra) ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:

"86. ਉਪਰੋਕਤ ਸਬੂਤ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਮੇਲਨਾਂ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਧਿਰ ਹੈ, ਦੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਪਾਗਲਪਣ/ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ/ਸਿਜ਼ੋਫ੍ਰੇਨੀਆ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਿਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਉਮਰ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ, "ਪਾਗਲਪਣ" ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਢੁਕਵਾਂ ਕਾਰਕ ਹੈ।

63. ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਘਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕ ਲਈ ਯੋਗ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦੇਣ ਲਈ ਟੈਸਟ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ IPC ਦੇ ਤਹਿਤ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪਾਗਲਪਣ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਉਹ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਪੜਾਅ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। IPC ਦੇ ਤਹਿਤ, ਧਾਰਾ 84 ਕਾਨੂੰਨੀ ਪਾਗਲਪਣ ਦੀ ਪਟੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧਿਕ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਚਾਅ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। [**ਸੁਰੇਂਦਰ ਮਿਸ਼ਰਾ ਬਨਾਮ ਝਾਰਖੰਡ ਰਾਜ**, (2011) 3 SCC (Cri.) 232 ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ]। ਇਹ ਬਚਾਅ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਸੀਮਤ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਪਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਪਰਾਧ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, IPC ਦੀ ਧਾਰਾ 84 ਜੁਰਮ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਅਪੀਲ ਸਜ਼ਾ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਕਦਰ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। [**ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭੂਸ਼ਣ ਗੁਪਤਾ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ**, AIR 1977 SC 608 ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ] ਉਪਰੋਕਤ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥ੍ਰੈਸ਼ਹੋਲਡ ਮਾਪਦੰਡ ਵੀ ਹਨ।

XXXXXX

64. ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਕੇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਆਖਰੀ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਪਰ ਵਿਚਾਰੇ ਗਏ ਘਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕ ਅਪਰਾਧ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਭਰਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਆਧਾਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਿਰਫ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਅਤਿਅੰਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਬਚੇ ਹੋਏ ਮਾਮੂਲੀ ਬਦਲੇ ਦੇ ਤੱਤ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਭਾਰਤ ਨੇ ਇੱਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੰਚ 'ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਬੇਰਹਿਮ ਅਤੇ ਅਸਾਧਾਰਣ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਨਾ ਦੇਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲਈ ਹੈ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਟੈਸਟ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਿਮਾਰ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਗੰਭੀਰ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਫਾਂਸੀ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਹ ਅਦਾਲਤ ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਜਿਹੇ ਬਚਾਅ ਦੀ ਦਲੀਲ ਦੇ ਕੇ ਫਾਂਸੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਇੱਕ ਉਪਾਅ ਵਜੋਂ ਕਰਨ ਵਿਰੁੱਧ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਅਜਿਹੀ ਸਜ਼ਾ ਗੰਭੀਰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦੀ ਨਾ ਹੋਵੇ।

65. ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਕੇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰੀਏ, ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ 'ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਸਰਵੇਖਣ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਰ ਦਾ ਡਾਇਗਨੋਸਟਿਕ ਅਤੇ ਸਟੈਟਿਸਟਿਕਲ ਮੈਨੂਅਲ (DSM), ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਰਾਂ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਵਰਗੀਕਰਨ ਅਤੇ ਡਾਇਗਨੋਸਟਿਕ ਗਾਈਡਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਸੰਸਕਰਣ (DSM-5), 2013 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ, ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਰ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ: -

ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਰ ਇੱਕ ਸਿੰਡਰੋਮ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਗਿਆਨ, ਭਾਵਨਾ ਨਿਯਮ, ਜਾਂ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਕਲੀਨਿਕਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਗੜਬੜੀ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮਾਨਸਿਕ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ, ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨਕ, ਜਾਂ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

<u>ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਪੇਸ਼ੇਵਰ, ਜਾਂ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਸੰਕਟ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।</u> ਕਿਸੇ ਆਮ ਤਣਾਅ ਜਾਂ ਘਾਟੇ ਲਈ ਇੱਕ ਉਮੀਦ ਯੋਗ ਜਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਮੌਤ, ਇੱਕ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਗਾੜਵਾਲਾ ਵਿਵਹਾਰ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਜਾਂ ਜਿਨਸੀ) ਅਤੇ ਟਕਰਾਅ ਜੋ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਵਿਗਾੜ ਜਾਂ ਟਕਰਾਅ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲਤਾ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉੱਪਰ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

66. 'ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਰਗੀਕਰਨ (ICD)' ਦੇ ਤਹਿਤ 'ਗੰਭੀਰ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ', ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਦੇਖਭਾਲ ਐਕਟ, 2017 ਦੀ ਧਾਰਾ 3 ਦੇ ਤਹਿਤ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ-

1. ਸਕਿਜ਼ੋਫ੍ਰੈਨਿਕ ਅਤੇ ਭੁਲੇਖੇ ਭਰੇ ਵਿਕਾਰ

2. ਮੰਨ (ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ) ਵਿਕਾਰ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਦਾਸੀਨਤਾ, ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਬਾਈਪੋਲਰ ਰੂਪ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

<u>XXXXXX</u>

37 ਦੋਸ਼ੀ 'ਐਕਸ' ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ [ਐਨ. ਵੀ. ਰਮਨਾ, ਜੇ.]

3. ਨਿਊਰੋਸਿਸ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਫੋਬਿਕ, ਘਬਰਾਹਟ ਅਤੇ ਜਨੂੰਨ-ਜਬਰਦਸਤੀ ਵਿਕਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ

4. ਵਿਵਹਾਰਕ ਵਿਕਾਰ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਖਾਣਾ, ਨੀਂਦ ਅਤੇ ਤਣਾਅ ਦੇ ਵਿਕਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ

5. ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਿਕਾਰ।

67. ਅਮਰੀਕਨ ਬਾਰ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਨੇ ਅਗਸਤ 2006 ਨੂੰ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ 122A ਦੁਆਰਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਹੈ-

(a) ਫਾਂਸੀ ਦੇਣ ਦੇ ਆਧਾਰ। ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਜੇ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਰ ਜਾਂ ਅਪੰਗਤਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਦੀ ਹੈ (i) ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਜਾਂ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਜਾਂ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਤਰਕਸੰਗਤ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਲਈ; (ii) ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਜਾਂ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਵੈਧਤਾ 'ਤੇ ਅਸਰ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਾਅਵਿਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵੀਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਜਾਂ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨਾ, ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੈਦੀ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਿਰਪੱਖ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ; ਜਾਂ (iii) ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ, ਜਾਂ ਕੈਦੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨਾ।

68. ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਅਸੀਂ ਨੋਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ 'ਗੰਭੀਰ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ' ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਨਿਰਧਾਰਤ ਵਿਕਾਰ/ਅਪੰਗਤਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀਆਂ, ਪਰ 'ਗੰਭੀਰਤਾ ਦਾ ਟੈਸਟ' ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਲਈ ਇੱਕ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਕਾਰਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਛੋਟ ਲਈ ਯੋਗ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਇੱਥੇ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਟੈਸਟ ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਪਰਾਧੀ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਜਾਂ ਅਪੰਗਤਾ ਹੋਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਸਿੱਧਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਡਾਕਟਰੀ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਨਿਰਪੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਗੰਭੀਰ ਸਮਝੇਗਾ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਅਜਿਹੀ ਸਜ਼ਾ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਮਝ ਜਾਂ ਸਮਝ ਨਾ ਸਕੇ. ਇਹਨਾਂ ਵਿਗਾੜਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਕਿਜ਼ੋਫਰੀਨੀਆ, ਹੋਰ ਗੰਭੀਰ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਰ, ਅਤੇ ਡਿਸੋਸੀਏਟਿਵ ਵਿਕਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ- ਸਕਿਜ਼ੋਫਰੀਨੀਆ ਦੇ ਨਾਲ

69. ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ-

a. ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਅਪੀਲ ਕੋਰਟ ਨੂੰ ਉਚਿਤ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਚ ਇਸ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੰਭੀਰ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਇਕ ਘੱਟ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਾਰਕ ਹੋਵੇਗਾ।

XXXXXX

b. ਅਜਿਹੀ ਅਪੰਗਤਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਯੋਗਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪੇਸ਼ੇਵਰਾਂ (ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਮੈਡੀਕਲ ਪ੍ਰੈਕਟੀਸ਼ਨਰਾਂ, ਅਪਰਾਧ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਆਦਿ) ਦੀ ਇੱਕ ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਟੀਮ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਵਾਲੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

(c) ਦੋਸ਼ੀ 'ਤੇ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦਾ ਬੋਝ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗੰਭੀਰ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹੈ। ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ, ਬਚੇ ਹੋਏ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਡਰੋਮਲ ਲੱਛਣਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਗੰਭੀਰ ਮਾਨਸਿਕ ਅਪੰਗਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ।

d. ਰਾਜ ਅਜਿਹੇ ਦਾਅਵੇ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

e. ਉਚਿਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤ ਇੱਕ ਮਾਹਰ ਰਿਪੋਰਟ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਪੈਨਲ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

f. ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ 'ਗੰਭੀਰਤਾ ਦਾ ਟੈਸਟ' ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਪਰਾਧੀ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਜਾਂ ਅਪੰਗਤਾ ਹੋਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਸਿੱਧਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਗੰਭੀਰ ਹੋਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਅਜਿਹੀ ਸਜ਼ਾ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਜਾਂ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

70. ਅਜਿਹਾ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਨੇ ਯਰਵਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਕਲਾਸ-1 ਮਨੋਚਿਕਿਤਸਕ ਦੀ ਇੱਕ ਰਿਪੋਰਟ ਸੌਂਪੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਕੋਈ ਉਦੇਸ਼ਪੂਰਨ ਕਾਰਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਉਪਰੋਕਤ ਰਿਪੋਰਟ ਮਿਤੀ 25.09.2014 ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਦੁਬਾਰਾ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ-

ਕਲੀਨਿਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ: - ਕੋਈ ਭਰਮ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਭਰਮ ਨਹੀਂ, ਨੀਂਦ ਅਤੇ ਭੁੱਖ ਆਮ ਗੱਲ ਹੈ।

ਟਿੱਪਣੀ: - ਨਿਯਮਤ ਦਵਾਈ ਲੈਣਾ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਉਹ 21.12.1994 ਤੋਂ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਇਲਾਜ ਅਧੀਨ ਓਪੀਡੀ ਅਧੀਨ ਹੈ ਅਤੇ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਨਿਯਮਤ ਇਲਾਜ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫਿਲਹਾਲ ਉਹ ਐਂਟੀ-ਸਾਈਕੋਟਿਕ ਡਰੱਗਜ਼ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਕਿ 'ਉਹ ਦਵਾਈ, ਚੰਗੀ ਖੁਰਾਕ 'ਤੇ ਚੰਗਾ ਸੁਧਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਰਾਕ ਘਟਣ 'ਤੇ ਚਿੜਚਿੜੇਪਨ ਵਰਗੇ ਲੱਛਣ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

XXXXXX

71. ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਨੀਤੀ ਲਈ ਕੇਂਦਰ, ਭਾਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਸਮਾਜ, ਪੁਣੇ ਦੇ ਕੋਆਰਡੀਨੇਟਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਮੈਡੀਕਲ ਕੌਂਸਲ ਨਾਲ ਰਜਿਸਟਰਡ ਮਨੋਚਿਕਿਤਸਕ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਮਾਹਰ ਰਾਏ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਅਸੀਂ ਉਪਰੋਕਤ ਰਿਪੋਰਟ ਦੁਆਰਾ ਕੱਢੇ ਗਏ ਸਿੱਟੇ ਨੂੰ ਵੀ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਹਾਂ-

ਹਾਲਾਂਕਿ ਦੋਸ਼ੀ 'ਐਕਸ' ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਇਲਾਜ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰਾਏ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ , ਇਹ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਉਹ ਗੰਭੀਰ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਿਜ਼ੋਫ੍ਰੇਨੀਆ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਇਲਾਜ ਅਧੀਨ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, **ਦੋਸ਼ੀ ਐਕਸ ਦੇ ਮੈਡੀਕਲ ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਕਲੀਨਿਕਲ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਜਾਪਦੀ ਹੈ।**

(ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ)

72. ਹਾਲਾਂਕਿ ਅਸੀਂ ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਬਿਆਨਾਂ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਧੂਰਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਦੋਸ਼ੀ 1994 ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਚਿੜਚਿੜੇਪਨ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖੇ ਗਏ ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਲੰਬੀ ਕੈਦ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਵੀ ਭੁਗਤਣਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚਤਾ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਮੁੜ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਇੱਕ ਪੈਨਲ ਦਾ ਗਠਨ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ।

73. ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲ ਸਕਦੇ ਕਿ ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਤੁਰੰਤ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਕਾਫੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੁਰਮ ਨੂੰ ਅੰਜਾਮ ਦੇਣ ਦੇ

ਵਹਿਸ਼ੀਆਨਾ ਅਤੇ ਬੇਰਹਿਮ ਤਰੀਕੇ, ਅਪਰਾਧ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ, ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਦੁਆਰਾ ਪੀੜਤਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਅਪਰਾਧ ਕਰਨ ਦੀ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਜੋ ਉਸਦੇ ਪਿਛਲੇ ਵਿਵਹਾਰ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ, ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਸਮਾਜ ਲਈ ਇੰਨਾ ਗੰਭੀਰ ਖਤਰਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਆਜ਼ਾਦ ਘੁੰਮਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਅਸੀਂ ਇਹ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇਣਾ ਉਚਿਤ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਆਪਣੀ ਬਾਕੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਰਹੇਗਾ। ਇਹ ਦੱਸਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ (ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਆਫੀ 'ਤੇ 14 ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਬਣਦੀ ਹੈ) ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਮੀਡੀਆ ਰਾਹੀਂ ਲਾਭਦਾਇਕ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਦੇਖੋ **ਸਵਾਮੀ ਸ਼ਰਦਾਨੰਦ (2) ਬਨਾਮ ਕਰਨਾਟਕ ਰਾਜ,** (2008) 13 SCC 767; **ਭਾਰਤ ਸੰਘ ਬਨਾਮ ਵੀ ਸ਼੍ਰੀਹਰਨ**, (2016) 7 SCC 1; **ਤੱਤੂ ਲੋਧੀ ਬਨਾਮ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ**, (2016) 9 SCC 675).

XXXXXX

74. ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ, ਪਟੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਮੁਆਫੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਅਧਿਕਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਸਦੀ ਬਾਕੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

75. ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਹ 'ਦੋਸ਼ੀ x' ਦੀ ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜੋ ਰਾਜ ਨੂੰ ਪੈਰੇਂਸ ਪੈਟ੍ਰੀਏ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ 'ਦੋਸ਼ੀ x' ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਸੜਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਬਲਕਿ, ਉਸਨੂੰ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇਹ ਸਮਝਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ

ਹੈ ਕਿ ਕੈਦੀਆਂ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।[5] ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਅਪਰਾਧਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਆਪਕ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਮਾਨਤਾ 'ਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਡਿਗਰੀਆਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਿਮਾਰ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਲਈ ਘਰ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀਆਂ ਹਕੀਕਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਅਤੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਬਣਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।[6]

76. ਇਸ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਐਕਟ, 2017 ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਐਕਟ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕੈਦੀਆਂ ਸਮੇਤ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਲਈ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਸਹੂਲਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 103 ਤਹਿਤ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਹਰੇਕ ਰਾਜ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇੱਕ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਮੈਡੀਕਲ ਵਿੰਗ ਵਿੱਚ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਸੰਸਥਾ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਬੰਦ ਹਨ, ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਵਾਲੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਕਤ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਭੇਜਿਆ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

77. ਇਸ ਲਈ, ਅਸੀਂ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਐਕਟ, 2017 ਦੀਆਂ ਉਚਿਤ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਤਹਿਤ 'ਦੋਸ਼ੀ x' ਦੇ ਕੇਸ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੇ ਅਤੇ ਜੇ ਹੱਕਦਾਰ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਤਹਿਤ ਉਸ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੇ।

78. ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਸਮੀਖਿਆ ਪਟੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਸ਼ਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲੰਬਿਤ ਅਰਜ਼ੀਆਂ, ਜੇ ਕੋਈ ਹਨ, ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਕਲਪਨਾ ਕੇ ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ ਸਮੀਖਿਆ ਪਟੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਅੰਸ਼ਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

[5] ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਬਾਰੇ ਅੰਕੜੇ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਭਾਰਤੀ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਮੂਨੇ ਦੇ ਅਧਿਐਨਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਏ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗਾਂ ਬਾਰੇ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਇਸ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੈ।

[6] ਲੀਬਲਿੰਗ, ਮਾਰੂਨਾ ਅਤੇ ਮੈਕਾਰਾ et al., ਅਪਰਾਧ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਆਕਸਫੋਰਡ ਹੈਂਡਬੁੱਕ (6 ਵਾਂ ਸੰਸਕਰਨ (2017)).

ਡਿਸਕਲੇਮਰ: - ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਨਿਆ ਨਿਰਣਾਂ ਕੇਵਲ ਮੁਕਦਮੇਬਾਜ਼ਾਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਮਝਣ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਸਾਰੇ ਵਿਹਾਰਕ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਮੰਤਵਾਂ ਲਈ ਨਿਆ ਨਿਰਣੇ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਸਕਰਨ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਅਮਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ।

Prabhat Kiran, Advocate
D/923/2000
Bar Council of Delhi